

PRIKAZI NOVIH KNJIGA I ČASOPISA

REVIEWS OF NEW BOOKS, MAGAZINES

NORBERT WEISS, DAS STÄDTEWESSEN DER EHEMALIGEN UNTERSTEIERMARK IM MITTELALTER, VERGLEICHENDE ANALYSE VON QUELLEN ZUR RECHTS-, WIRTSCHAFTS- UND SOZIALGESCHICHTE, Historischen Landeskommision für Steiermark, Graz 2002., 332 str.

Slovenski dio Štajerske (nekadašnja donja Štajerska) dobio je novu knjigu pisanu njemačkim jezikom i u duhu tradicije austrijske historiografije. Riječ je o još jednom pokušaju sintetiziranja urbane historije današnjeg slovenskog dijela Štajerske. Za historiografiju o Podravini (ako pod ovim pojmom uzmemo cijelu dolinu rijeke Drave) ova je knjiga vrlo važna, pogotovo u dijelu koji govori o Ptuju i Mariboru, i to ne samo kao metodološki obrazac istraživanja gradova i gradskih naselja, nego i kao komparativni materijal. Na osnovi brojnih izvora koji se čuvaju više u austrijskim i manje u slovenskim arhivima autor je obradio više važnih komponenti razvoja gradova, a taj način obrade, uz inovacije i prilagodbe, može biti jedan od mogućih obrazaca urbane historije regija u srednjoj Europi. No, unatoč tome, to je prilično klasičan pristup istraživanjima srednjovjekovnih gradova, što dakako ne umanjuje njegovu vrijednost, nego naprotiv govori da je to dobro strukturirana sinteza urbane historije donje Štajerske s prilično dobrom konceptualizacijom kojom je uspio približiti čitateljima glavne (prema mišljenju autora) smjernice razvoja gradova na tom prostoru. U tom smislu vrlo je važan dio koji govori o privilegijama pojedinih gradova na bivšem donjoštajerskom prostoru, što potvrđuje, ali dijelom i korigira dosadašnja istraživanja.

U knjizi su obrađeni gradovi Ptuj (Pettau), Maribor (Marburg), Slovenj Gradec (Windischgraz), Slovenska Bistrica (Windischfeistritz), Brežice (Rann), Celje (Cilli) i Ormož (Friedau).

Ipak treba naglasiti da autor nije obradio sve segmente života gradova u donjoj Štajerskoj, nego je težište svoga istraživanja stavio na istraživanje i usporedbu gradskih privilegija, nekih aspekata gospodarskog razvoja, crkve i uprave. Autor je knjizi pridodao popis svih imena i prezimena građana za sve gradove donje Štajerske o kojima je pronašao podatke. Posebnu je pozornost posvetio Židovima koji su bili utjecajna i dosta brojna skupina u donjoštajerskim gradovima tijekom srednjeg vijeka. Osim većinskog stanovništva koje je govorilo njemačkim jezikom, u gradovima je postojala i manjima koja je govorila slovenskim jezikom. To je moguće utvrditi, barem na osnovi prezimena. Da se autor nije samo oslanjao na austrijsku (i njemačku) literaturu, govori podatak (koji se može vidjeti iz popisa literature) da je uzeo u obzir gotovo sve relevantne rezultate slovenske medievistike. Važan dio knjige predstavljaju karte i planovi kojima je budućim istraživačima, ali i svima koje zanima urbana historija, olakšao praćenje dijela teksta koji se odnosi na unutarnju organizaciju gradskih funkcija. Upravo je mikrotopografija vrlo važna za praćenje razvoja gradskog prostora, čemu je autor također posvetio potrebnu pozornost.

Dodatnu vrijednost knjizi daje činjenica da joj je pridodan PC CD-ROM koji sadrži većinu izvora koje je autor koristio pri pisanju ove knjige. Nadamo se da će i u Republici Hrvatskoj, a posebno na prostoru Podravine biti sličnih nakladničkih projekata u kojima će se, uz znanstvene monografije, prirediti izvorna građa na PC CD-ROM-ovima jer oni uvelike olakšavaju rad

drugim istraživačima. Osim toga, to omogućuje bržu komunikaciju obavijesti iz izvora, što u cjelini sigurno utječe na kvalitetniji pristup u istraživanjima.

Iako je knjiga pisana komparativno, riječ je uglavnom o komparaciji gradova unutar donje Štajerske, a tek rijetko autor izlazi iz tog okvira. Šteta je što nije za usporedbu uzeo izvrsnu disertaciju Nevena Budaka koji je obradio proces urbanizacije Varaždinske županije do kraja 16. stoljeća i koju je objavila Nakladna kuća "Dr. Feletar" (danas izdavačka kuća Meridijani). To bi poboljšalo rezultat ove knjige jer je Varaždinska županija prostor koji velikim dijelom graniči sa Štajerskom. Uz to, bilo je mnogo sličnosti u razvoju gradova između Štajerske i najzapadnijeg dijela srednjovjekovne Slavonije na koje se autor knjige o gradovima u donjoj Štajerskoj, nažalost, nije osvrnuo.

Sličnu napomenu bismo mogli dati i na to da bi bilo dobro da se više okrenuo usporedbi donjoštajerskih sa zapadnougarskim gradovima. Usprkos tome, ova je knjiga izvrsna monografija koja je slovenskoštajerske gradove prikazala u novom svjetlu i ona će zasigurno biti dobra osnovica budućim istraživačima srednjovjekovne urbane historije prostora uz rijeku Dravu, ali i na širem prostoru. Ona može biti i primjer na koji se način mogu analizirati gradska naselja iz srednjeg vijeka.

Hrvoje Petrić

**BOJAN CVELFAR, KNJIGA GOSTOV ZDRAVILIŠČA
ROGAŠKA SLATINA 1823. - 1850.,
Zgodovinski arhiv Celje, Celje 2003., 502 str.**

Širi prostor uz rijeku Dravu i njezine slovenske pritoke, u ovom slučaju Dravinju, dobilo je novo djelo koje će biti zanimljivo istraživačima različitih struka. Ovo je vrlo korisna knjiga za povjesničare jer ujedno predstavlja povijest lječilišta Rogaška Slatina, a donosi i vrlo obimnu knjigu gostiju od 1823. do 1850. godine, koju je za tisak priredio mladi povjesničar i arhivist te direktor Zgodovinskog arhiva u Celju Bojan Cvelfar koji se već godinama bavi sličnim istraživanjima.

Ovom je knjigom u Zgodovinskom arhivu Celje počeo seriju objavljivanja izvornih dokumenata. Izvori objavljeni u knjizi čuvaju se ne samo u Republici Sloveniji, nego i u arhivskim zbirkama Republike Austrije.

Knjiga je strukturirana tako da je prvo obrađena povijest lječilišta Rogaška Slatina da bi nakon toga slijedio iscrpan popis gostiju. Na početku je kratak pregled povijesti "rogaškega vrelca" do prelaska pod državnu upravu 1803. godine. Slijedi dio koji govori da je pojačana graditeljska djelatnost od početka 19. stoljeća bila osnova za rast lječilišta. Autor nije obradio samo smještajne kapacitete, nego je proanalizirao i cjenike. Posebnu je pozornost posvetio obradi imenika gostiju lječilišta od 1823. do 1850. godine te njihovu ukupnom broju. Važno je da je uspio odgonetnuti dio razloga koji su goste mamili u Rogašku Slatinu. Bojan Cvelfar je u knjizi objasnio metodologiju rada na njezinoj pripremi, a predstavio je i rezultate analize tog izvora. On je uz teritorijalnu strukturu gostiju pokušao prikazati i socijalnu te odgovoriti na pitanje tko su bili gosti lječilišta. Smatram da je autor u svim zadanim ciljevima uspio te da je napravio velik pomak za historiografiju 19. stoljeća priređivanjem za tisak knjige gostiju lječilišta Rogaška Slatina.

Knjiga je bogato ilustrirana brojnim faksimilima dokumenata, cjenicima, planovima, fotografijama, tablicama, grafikonima i kartama, što još više govori o njezinoj kvaliteti i lakšoj

pristupačnosti podataka. Podaci o gostima lječilišta Rogaška Slatina razvrstani su tako da sadrže ime i prezime osobe koja se liječila, prostor odakle je ona dolazila, razlog dolaska u lječilište, datum dolaska i odlaska te broj osoba (u sobi s upisanom osobom). Analizom tih podataka ovu knjigu kao vrijedan izvor moguće je koristiti ne samo u povijesnoj analizi razvoja lječilišta Rogaška Slatina, nego i u raznim historijsko-geografskim istraživanjima, istraživanjima obitelji, migracija, komunikacija, mobilnosti društva, povijesti medicine itd.

Lječilište na prostoru današnje Rogaške Slatine u Republici Sloveniji se u izvorima spominje još od rimskih vremena. Očito je u uporabi bilo i u srednjem vijeku jer o njemu govore vrela iz 1141. godine. Za stariju hrvatsku povijest je značajno spomenuti da su se u Rogaškoj Slatini uspješno liječili Nikola i Petar Zrinski.

Iako je u 19. stoljeću najveći dio gostiju dolazio iz Graza (gotovo 16% svih gostiju), važno je istaknuti da je na drugom mjestu bio Zagreb (više od 9% svih gostiju), slijede Trst (više od 6%), Beč (više od 5%), Maribor, Ljubljana, Celje, Nagykanizsa, Karlovac, Celovec, Ptuj, Varaždin, Gorica, Radgona, Slovenska Bistrica, Budimpešta, Krapina, Bizeljsko, Samobor, Rijeka, Novo Mesto, Laško, Brežice, Osijek itd. Najdalji su gosti dolazili iz Bosne, Grčke, Moldavije, Vlaške, Sirije, Srbije, Osmanskog Carstva i Egipta. Dio gostiju je dolazio iz podravskog prostora pa su tako zabilježeni gosti iz Koprivnice i okolice. Zbog toga će ova knjiga biti i vrijedan izvor za poznavanje ne samo koprivničke, nego i podravske povijesti kao cjeline.

Zanimljivo je pogledati i u socijalnu strukturu posjetitelja. Najviše gostiju je bilo iz vojske, javnih službi i slobodnih zanimanja (više od 43%), slijede trgovci (više od 17%), obrtnici (više od 3%) i ostala zanimanja. Moguće je primijetiti da je mnogo gostiju pripadalo plemstvu, a među njima se mogu naći i oni vezani uz podravski kraj: Inkeyi, Draškovići, Bedekovići i drugi. Na kraju mogu spomenuti da će ova knjiga, vjerujem, osim znanstvenika, zainteresirati i današnje posjetitelje lječilišta Rogaška Slatina.

Hrvoje Petrić

**SUZANA LEČEK, SELJAČKA OBITELJ
U SJEVEROZAPADNOJ HRVATSKOJ 1918. - 1941.,
Srednja Europa i Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije,
Srijema i Baranje u Slavanskom Brodu, Zagreb 2003., 536 str.**

Iako hrvatskoj historiografiji još nedostaje sustavan i moderno pisan pregled povijesti sela i seljaštva, ne nedostaju suvremeni monografski prilozi koji obrađuju pojedine hrvatske regije u manjem razdoblju. Knjiga Suzane Leček koja govori o seljačkoj obitelji u sjeverozapadnoj Hrvatskoj između dva svjetska rata daje velik doprinos poznavanju hrvatskog sela i seljaštva, a napose seljačke obitelji o kojoj se znalo relativno malo. Kako u naslovu knjige piše da je riječ o prostoru sjeverozapadne Hrvatske, svatko zainteresiran za tu problematiku vjerojatno bi mogao pomisliti da će u knjizi biti obrađeni primjeri iz Podravine, cijelog Prigorja, Zagorja i Međimurja. No, iz teksta se može vidjeti da se autorica ograničila samo na prostor zagrebačkog Prigorja i dijelove Zagorja (zapadno Zagorje te kraj oko Ivanca i Lepoglave).

Nakon što je obradila seljačko domaćinstvo i nove modele povijesnog istraživanja autorica je uspješno dala pregled znanstvenog istraživanja obitelji u Hrvatskoj te objasnila cilj i metode istraživanja. Temeljito je obradila gospodarske prilike na selu u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u međuratnom razdoblju. Pritom je iznijela stanje u cjelokupnoj poljoprivredi Hrvatske s posebnim osvrtom na poljoprivredno stanovništvo i seljački posjed. Zanimljiva je metodologija kako je

prezentirala prijedloge za unapređenje agrara između svjetskih ratova, i to zasebno analizirajući: a) mjere u selu (povećanje obradivih površina, intenzivnija proizvodnja te zadruge i druge oblike gospodarskog organiziranja seljaštva), b) državne mjere (odgovarajuće zakonodavstvo, davanje povoljnih kredita, agrarna reforma, komasacija, veliki investicijski državni radovi i posredovanje na tržištu), c) mjere izvan agrara (razvoj kućnog obrta, industrijalizacija, migracije).

Uz to je važno kako se povijest seljačkoga gospodarstva može vidjeti prema iskazu kazivača i od seljačkog posjeda, preko uputa kako voditi seljačko gospodarstvo do rada na zemlji (zemljoradnje, šuma i stočarstva). Također je obrađen odnos seljaka i njegove ovisnosti o vremenu.

Zasebnu cjelinu čini struktura i strategija pojedinih seljačkih gospodarstava, i to za prostor Ivanca, Lepoglave, zapadnog Zagorja i zagrebačkog Prigorja. Kao nastavak toga autorica je obradila tržište proizvoda (razmjenu i prodaju), tržište rada (zamjenu rada, plaću u naturi i novcu) te dopunsku zaradu (kućnu radinost, zaradu izvan sela te poduzetništvo). Na to se nadovezuje životni standard: stanovanje, jelo, odjeća i drugi načini usvajanja građanske kulture te obrada procesa odlaska sa sela. Unutar obrade strukture seljačke obitelji razjasnila je pojmove zadruge i složene obitelji, kao i ostalih obiteljskih oblika koji se javljaju na selu u sjeverozapadnoj Hrvatskoj.

Vrlo važan dio knjige čini obrada životnog ciklusa seljaka. Unutar djetinjstva autorica opisuje obiteljsku strategiju prema djeci (broj djece, prvi posao, poduka, učenje kroz igru, prave poslove, djecu na poslu izvan kuće te ulogu škole) te mlade u seljačkim obiteljima (rad, zaradu, zabavu i strategiju braka te izbor bračnog partnera). Autorica je pozornost posvetila i seljacima u zreloj dobi te starosti u seljačkoj obitelji. Takvim pristupom slobodno možemo reći da je riječ o metodološki vrlo inovativnoj i za znanstvenu raspravu potrebnoj knjizi koja će svakako dati prinos utiranju puta za pisanje povijesti cjelokupnog hrvatskog sela i seljaštva.

Na kraju se mogu složiti s riječima koje u recenziji donosi Mira Kolar: "Iako govori o prošlosti, to je knjiga koja će imati veliki odjek ne samo u krugovima povjesničara, nego i među povjesničarima gospodarstva, demografima, antropolozima, sociolozima i etnografima". Već samim pristupom ova vrlo poticajna i zanimljiva knjiga može biti primjer kako bi budući istraživači mogli pristupiti povijesti sela i seljaštva u Podravini, Međimurju, varaždinskom kraju i drugdje.

Hrvoje Petrić

RANKO PAVLEŠ, KOPRIVNIČKO I ĐURĐEVEČKO VLASTELINSTVO, Koprivnica 2001., vlastita naklada, Koprivnica 2001., 299 str.

Podravska je kulturna javnost dobila još jedno monografsko djelo koje se pretežno bavi razdobljem srednjeg vijeka. Riječ je o knjizi "Koprivničko i đurđevečko vlastelinstvo" koja u svom podnaslovu ima riječi "Povijest, topografija, organizacija". Koliko mi je poznato, u hrvatskoj historiografiji na ovim sjevernim područjima, osim specijalističkih radova (J. Adamček, L. Dobronić, R. Gajer i drugi) i monografije o medvedgradskom vlastelinstvu (N. Klaić), ovo je prvi pokušaj obrade jednog srednjovjekovnog vlastelinstva u Podravini. Ovo djelo predstavlja pokušaj definiranja nekadašnjeg prostornog stanja na koprivničko-đurđevečkom vlastelinstvu koje se poklapa s velikim dijelom današnje koprivničke i đurđevečke Podravine. Upravo je dio o topografiji važan kao polazište za buduća istraživanja jer prije svega historičaru, ali i svakom zainteresiranom stručnjaku za srednjovjekovnu problematiku koji se želi baviti podravskim prostorom, treba osnovica za razumijevanje prostora.

Znanstvena istraživanja definiranja naseljenosti i prostornih odnosa postojala su prije početka istraživačkog rada Ranka Pavleša. U red pionirskih djela o podravskom srednjovjekovlju, i to u onom dijelu koji pokušava definirati prostorne odnose, svakako spada monografija Dragutina Feletara "Podravina" iz 1973. godine na kojoj se dalje gradio i "Podravski zbornik" (koji je 1975. pokrenuo Dragutin Feletar) te nove spoznaje u monografiji istog autora "Podravina 1 - Općine Koprivnica, Đurđevac i Ludbreg u prošlosti i sadašnjosti" iz 1988. godine. Potonja je monografija odlična sinteza pisana s historijsko-geografskoga i gospodarsko-povijesnoga gledišta. U međuvremenu je objavljena i jedna vrlo kritički napravljena monografija Nade Klaić o Koprivnici u srednjem vijeku za koju možemo reći da je još najbolja knjiga o srednjem vijeku u Podravini. Prije toga imali smo radove Kamila Dočkala o srednjovjekovnim naseljima u okolici Streze i o Kamengradu u svjetlu Streze u "Zborniku Muzeja grada Koprivnice". Oni su bili rađeni na osnovi registara iz pavlinskog samostana Streze kod današnjeg Pavlin Kloštra (između Koprivnice i Bjelovara). No, K. Dočkal je, vjerojatno pod utjecajem L. Brozovića, napravio pomalo zbunjujuću situaciju zamijenivši, odnosno poistovjetivši Koprivnicu i Kamengrad (L. Brozović je pogrešno mislio da je Kamengrad bio na prostoru današnje uže koprivničke gradske jezgre). Time je cijeli Dočkalov rad, ako se gleda s topografske strane, postao gotovo neupotrebljiv i većina onih koji su kasnije koristili rezultate tih radova često su dolazili u određene zablude. Pomak istraživanjima prostora Kamengrada dao je arheolog Željko Demo koji je svojedobno obavljao obimna, ali nažalost, još nedovršena arheološka istraživanja. On je objavio studiju u Podravskom zborniku u kojoj je govorio o pitanjima Koprivnice i Kamengrada te razjasnio mnoge topografske odnose dokazavši da se Kamengrad nalazio na lokaciji današnjega koprivničkog prigradskog naselja Starigrada. Svemu valja pridodati odličan zbornik radova "Koprivnica - grad i spomenici" koji je bio prva knjiga iz znanstvene serije Umjetnička topografija Hrvatske. U tom je zborniku izloženo dosta dobrih priloga koji su dali doprinos poznavanju podravskog srednjeg vijeka.

Treba uvažavati kompletan trud svih onih koji su bili prethodnici Ranka Pavleša, a koje sam nabrojio jer je svako istraživanje, a pogotovo povijesno, vrlo važno za poznavanje i objašnjavanje današnjice. Zato ne treba zaboraviti da se pred nama još nalaze skriveni arhivi i arhivski fondovi u Budimpešti, Beču, Grazu, u različitim talijanskim gradovima, prije svega Rimu i Veneciji (pa čak i Palmanovi), na njemačkom prostoru u Karlsruheu i Dresdenu itd. Dakle, i nakon ovog djela koje donosi niz novih spoznaja tek očekujemo nova pitanja i nove odgovore, a i kritičko preispitivanje teza koja su ovdje postavljene. Činjenica je da Ranko Pavleš nije polazio od "nulte točke", tj. imao je tu prednost da je prije njegova rada obavljeno niz pojedinačnih istraživanja relativno brojnih istraživača. On je u knjizi krenuo svojim putem, i to prilično kritično, često dovodeći u pitanje neke spoznaje koja su se dosad smatrale općeprihvaćenima. Neke činjenice svojim istraživačkim postupcima vrlo je uvjerljivo pokazao u novom svjetlu, i to ponekad na dosta provokativan način. Smatram da je velika vrijednost ove knjige upravo u toj provokativnosti jer će time, nadam se, potaknuti nova istraživanja. Vjerojatno je da ćemo tek beskompromisnom kritikom svih dosadašnjih radova, pa tako i ove knjige, doći do pouzdanijih spoznaja te do konačnog rasvjetljavanja srednjovjekovne topografije Podravine. To je vrlo važno jer ako ne znamo topografiju određenog područja, vrlo je teško pisati o njemu. Šteta je što topografska djela nismo imali još u 19. stoljeću kad su slična istraživanja obavljana na današnjem području Austrije, Slovenije, Mađarske i drugdje.

Treba možda neskromno spomenuti da Podravina ima relativno jaku lokalnu historiografiju. Kao njezin učenik autor je napravio jedan neuobičajen iskorak time što se nije obazirao na današnje stanje na terenu. Upravo je današnja toponimija "zavodila" mnoge odlične istraživače. To se može primijetiti kod Kamila Dočkala, Nade Klaić, Leandera Brozovića, Rudolfa Horvata,

Paškala Cvekana i drugih jer su njih znali zavoditi i današnji toponimi, ali i važnost pojedinih naselja. Tu je zanimljiv primjer naselja Temerja kojemu je autor ponudio i određenu lokaciju na današnjem terenu, a danas nije sačuvan nijedan toponim koji bi nas na to naselje prisjetio.

Zašto je onda potrebno istraživati vlastelinstva u podravskom kraju? Pitanje vlastelinske organizacije, koju je pokušao rasvijetliti R. Pavleš, iznimno je važno zato što je vlastelinstvo u srednjem vijeku, osim gospodarske, imalo i sudsku te upravnu funkciju. Ono je unutar tadašnjeg gospodarsko-političkog sustava predstavljalo jedan od temelja gospodarstva. Autor je, prvi u Podravini i šire, pokušao prikazati organizacijsku strukturu vlastelinstva do najnižih jedinica.

Činjenica da je pred nama knjiga od oko 300 stranica govori da je u nju utkan golem trud. Ovako obiman rad bio bi poveći izazov i za autora koji je profesionalni historičar. Pri tome ne treba zaboraviti da je R. Pavleš amater, dakle iza njega nisu stajale nikakve institucije, nisu stajali projekti, nije stajao organizirani znanstveni rad pa je sve morao raditi sam izvan uobičajenih znanstvenih tokova. On je upornim radom uspio postati proučavatelj vlastelinske strukture i topografije, koristeći gotovo sve njemu raspoložive arhivske fondove u Republici Hrvatskoj, objavljene izvore i literaturu.

Knjiga počinje predgovorom u kojem je pokušao dati osvrt na izvore i literaturu te objasniti svoje metode. Nakon predgovora je prvo analizirao naselja i posjede koprivničkog vlastelinstva prema jednoj nedovoljno korištenoj, iako u historiografiji relativno dobro poznatoj, ispravi iz 1492. godine koja sadržava popis naselja iz, prema njegovu mišljenju, 1477. godine. On je u đurđevečkom vlastelinstvu upotrijebio još jedan dokument koji je još u XIX. stoljeću u Pešti objavio Teleki. Autor je na osnovi dva spomenuta dokumenta, uz sekundarnu pomoć drugih raspoloživih izvora, uspio dati svoj pogled na rekonstrukciju osnovne mreže naselja. Uz to, pokušao je na prostoru koprivničkog i đurđevečkog vlastelinstva naći nazive na terenima koji bi mogli imati korijene iz srednjeg vijeka. Tu je važno spomenuti da je uglavnom naša današnja toponimija stvorena u srednjem vijeku te je u zapadnijim prostorima bilo vrlo malo promjena u toponimiji.

Da bi uspio shvatiti stanje u prostoru, autor je analizirao nekoliko njemu dostupnih i ujedno objavljenih karata iz 16. i 17. stoljeća o potoku Koprivnici. Utvrdio je logično da srednjovjekovni vodotoci nisu bili identični današnjim vodotocima, a isto se odnosi na mrežu putova. Vrijedan je doprinos što je uspio utvrditi većinu približnih granica tih vlastelinstava. Tu je dodatni prinos autora što nam je objavio karte u kojima se može vidjeti pokušaj određivanja današnje lokacije srednjovjekovnih toponima na tom području. Naravno, budućim će se istraživanjima morati napraviti brojni popravci tih karata jer su one samo prijedlog moguće srednjovjekovne organizacije prostora. Uz karte su zanimljivi grafički prikazi, od kojih treba istaknuti dva vrlo vrijedna - rekonstrukciju stanja oko koprivničkog samostana (str. 52) i sela Kamenog (str. 85). Svakako će svima zainteresiranima za ovu knjigu njezinu primjenu ubrzati dobro napravljeno kazalo geografskih pojmova (str. 277-288).

Analizom izvora iz popisa katoličkih župa iz 1334., odnosno popisa župnika 1501. i popisa sakralnih objekata iz 1615. godine autor je pokušao dati novu sliku crkvene organizacije na spomenutim vlastelinstvima. Jedan je od budućih zadataka u podravskoj historiografiji rekonstrukcija mreže župa Komarničkog arhiđakonata jer će time biti ubrzani daljnji istraživački naponi na osvjetljavanju podravske srednjovjekovne toponimije.

Moja je glavna zamjerka ovom neosporno inovativnom djelu ponekad prevelika statičnost prostornih odnosa u promatranju vrlo dinamičnih pojava na samom vlastelinstvu. No na osnovi vrlo oskudih izvora i razbacanih izvora, pitam se je li uopće bio izvediv drugi način interpretacije od ovoga?

U knjizi ima cijeli niz "tehničkih" detalja s kojima se osobno ne slažem, a od kojih ću izdvojiti neke koji nimalo ne umanjuju vrijednost ovog djela. Bilo bi bolje govoriti o Osmanskom, a ne o

Otomanskom Carstvu (str. 7). Autori se u hrvatskom jeziku pišu prvo imenom pa onda prezimenom - ne Cvekan Paškal nego Paškal Cvekan (str. 17), isto vrijedi i za pogrešno pisanje: Mađec Juraj, Buturac Josip, Mraz Stjepan i Pakasin Ivan (str. 157). Iako se iz teksta vidi da autor cijeni rad Lelje Dobronić, pomalo je neobično što je na jednom mjestu naziva Dobronićka (str. 264).

Autor na str. 19 nije za mnoge iznesene tvrdnje dao potporu u izvorima i literaturi, npr. nejasna mi je "znatna samouprava" koprivničke "varoši" (str. 19), kao i pitanje izuzimanja dijela seljaka od jurisdikcije Sabora (str. 27) s napomenom da se govori o samo dvije skupine (doseljenika koji nisu bili u kmetskom položaju i onih koji su ostali u kmetskom položaju), iako je vjerojatno seljački svijet bio podijeljen u više podložničkih položaja od dva ranije navedena. Općenito ta problematika u knjizi nije dovoljno objašnjena i argumentirana iako je vrlo važna za praćenje posljednjeg razdoblja postojanja tih dvaju vlastelinstava, odnosno za postavljanje odnosa koji će imati svoje posljedice do danas. Nedovoljno je argumentiran i objašnjen pojam tzv. pljačkaške privrede (str. 28). Nije potpuno jasno kako se Peteranec uključio u Vojnu krajinu 1661. godine kada su, prema ispravi na koju se autor poziva, tada samo regulirani odnosi podložnika sa "zemaljskim gospodarom" (str. 29), a sličnu ispravu imamo i za Ivanec nekoliko godina kasnije. Općenito bi pitanje sela Peteranca, Ivanca, Kunovca i Pustakovca krajem 16. i u 17. stoljeću trebalo mnogo detaljnije istražiti. Primjerice, autor donosi podatak da je ta sela 1647. dobio Tomo Mikulić, "što mu nije uspjelo u potpunosti, možda zbog bune tamošnjih podložnika 1648. godine" (str. 28). Autor se poziva na Spomenike hrvatske krajine, knj. II, str. 282, gdje nema nijednog slova o mogućoj buni u Peterancu, Ivancu, Kunovcu ili Pustakovcu. Vjerojatno je riječ o str. 284. na kojoj se spominje "tumult kmetova kapetanije". Šteta što autor nije dublje ušao u problematiku procesa pretvaranja preostalih podložnika vlastelinstva u slobodne seljake i vojnike, bez koje je vrlo teško razumjeti nestanak koprivničkog i đurđevečkog vlastelinstva.

Skrenuo bih pozornost na pitanje kapele Sv. Emerika i tobožnju darovnicu od 8. studenoga 1356. godine (str. 33). Autor je naveo (bilj. 157) da se u toj ispravi spomenuta kapela spominje ispod kastro Koprivnice (sub Castro eiusdem Kaproncha existens), no nije se odvažio na preispitivanje te varijante, što bi mu vjerojatno pomoglo u razjašnjavanju nazivlja utvrde sredinom 14. stoljeća (mislim na utvrdu koja se obično u 15. stoljeću naziva Kuvar, odnosno Kamengrad u prijevodu). To je dosta dobro, ali u sferi pretpostavki koje će tek trebati ispitati, napravio na 34. stranici. Autor je bolje trebao razjasniti etničku sliku tog prostora (ako već govori o tome), a ne samo pojednostavljeno iznositi tvrdnje (doduše, u drugom kontekstu nazivlja kastruma) da je bio "ovdašnji narod, gotovo čisti Hrvati s nešto asimiliranih Mađara i drugih narodnosti..." (str. 36). Općenito za u knjizi odlično obrađenu problematiku Subkuwara (str. 79 i dalje) šteta što autor nije posegnuo za izvornim arhivskim gradivom pavlinskog samostana u Strezi nego je koristio interpretacije izvora iz druge ruke (po Kamilu Dočkalu) jer dodatni rezultati sigurno ne bi izostali.

Uz to, skrenuo bih pozornost na vrlo pojednostavljene (i dijelom jednostrane) te izvorima i literaturom nepotkrijepljene teze iznesene u sljedećim rečenicama: "Temeljita depopulacija i sporo ponovno naseljavanje bili su posljedica posebnog odnosa Turaka prema ljudima na napadnutom području. Na kršćane su Turci gledali kao na robu koja se može prodavati na tržnicama istoka ili pak za nju dobiti otkup. Tako su i turske vojske u velikim pohodima i mali vlaško-turski odredi koji su potajno krstarili Hrvatskom, lovili ljude i stvarali ozračje nesigurnosti i stalne opasnosti. Takav pritisak mogli su podnijeti ljudi koji su dobro poznavali turske metode i znali im uzvratiti istom mjerom. Bili su to Vlasi, tada već generacijama uklopljeni u turski vojni ustroj s kojim su i došli tako daleko na zapad. Vojne ih vlasti naseljavaju već od sredine XVI. stoljeća na puste dijelove Podravine..." (str. 13). U najboljoj bih namjeri

preporučio za tu problematiku dostupne monografije o Osmanskom Carstvu Josefa Matuza i Halila Inalcika te novije knjige Nenada Moačanina.

U navođenju gradske službe notara bolje bi bilo govoriti o gradskom bilježniku jer u srednjovjekovnoj Slavoniji nije postojala služba notarijata kao u našim dalmatinskim gradovima. Također nije točno da se ta služba nakon 1372. ponovno spominje tek u 17. stoljeću (str. 40) jer se spominje 1598. godine. Pri naseljavanju Jagnjedovca 1642. riječ je o Slavoncima (dakle starosjedilačkom stanovništvu), a ne o "Slovincima" koje autor samo naziva Hrvatima - kajkavcima (str. 60). Istina je da se u izvorima govori o "Slovincima", ali je trebalo podrobnije objasniti tko su oni (šteta što autor nije koristio objavljeni izvornik Radoslava Lopašića iz 1885., nego tekst koji je objavio Rudolf Horvat 30-ak godina kasnije).

Kod obrade toponima "Klisa" autor odbija mogućnost da su pojedini Vlasi naseljavali prostor današnje Koprivnice, što jednostavno nije točno. Vlasi se u Koprivnici prvi put spominju 1597. godine, kada se njih 16 sklonilo u Koprivnicu. Uz to, spominjem da su 1606. godine u Koprivnici služili kao vojnici vlaški vojvode.

Pri obradi Subotice za 1659. navodi se da "novi stanovnici kao i prijašnji imaju kmetski status" (str. 125), što je potpuno pogrešno. Grof Tomo Erdödy naselio je još 1615. godine skupinu stanovnika u pusto selo Subotica, a svi su kolonisti postali slobodnjacima. Drugi dio Subotice naselio je 1616. godine Stjepan Gereci čiji su podložnici također postali slobodnjaci. Zanimljivo je kod Jalšovca da je to selo bilo u vlasništvu hercega Balše 1513. godine (str. 125), a bilo bi još zanimljivije u budućim istraživanjima doznati nešto više o tom vlasniku i razlozima njegova dolaska u Podravinu. Kod Kedhela ili Torčeca (str. 127-130) slažem se s većinom iznesenih tvrdnji autora. Jedino bih postavio pitanje nije li toponim "Rathkakedhel" dolazio stvarno od "Rathka", odnosno Ratkaja, a ne od "de Bachka", tj. Bočkaja, kako to s dosta sigurnosti predlaže autor. Uz to, koristeći ispravu nastalu između 1225. i 1250. godine bilo bi bolje da je Ranko Pavleš uzeo u ruke original koji se čuva u Hrvatskom državnom arhivu, a ne da ju je koristio posredno preko djela Antuna Dabinovića. No, kod srednjovjekovnoga Kedhela (Ketela) postavio bih i malo pitanje za buduća istraživanja: zašto se prekodravski prostor sa sjeverne strane Drave nazivao Ketel i Repaš, odnosno nije li dijelom riječ o otocima koji se spominju u ispravi iz oko 1225. i 1250. godine?

S razmišljanjem da je "kraj XV. i početak XVI. stoljeća je za ovaj kraj donekle miran: turske provale ne dosežu do Podravine, a nema većih plemićkih obračuna..." (str. 144) ne bih se mogao u potpunosti složiti jer postoji vjerojatnost da je podravski prostor bio pogođen osmanskim provalama 1472., 1475., 1479. i 1493. godine. O tome bi se dalo raspravljati, no u manjkavosti izvora i dodatnih istraživanja teško je donositi pouzdanije zaključke.

Osobno se ne slažem s većinom teza izrečenih o Drnju (str. 88-89), a o mojem mišljenju je najbolje pogledati monografiju "Općina i župa Drnje", Drnje 2000. Isto moje neslaganje dijelom vrijedi za prostor Komarnice (i kasnijeg Novigrada) te okolice, a o mojem ponešto drukčijem viđenju je najbolje konzultirati rad o pregledu povijesti u monografiji "Općina Novigrad Podravski - izabrane teme", Novigrad Podravski 2001.

Šteta što autor nije, uz klasične monografije, poput Blochova djela "Feudalno društvo", koristio niz komparativnih studija o vlastelinstvima koja su nastala u inozemnim historiografijama (prvenstveno na mađarskom području, ali i na drugim prostorima). Time bi se izbjeglo poistovjećivanje srednjeg vijeka i feudalizma (kao na str. 18), ali i izjednačavanje pojmova vlastelinstvo, veleposjed, posjed i imanje (str. 14) te govorenje samo o "velikašima" kao vlasnicima vlastelinstva (str. 99). Osim toga, je li moguće govoriti o vođenju "kakvog-takvog knjigovodstva" u 14. stoljeću (str. 100)?

No, treba istaknuti vrlo zanimljivo spominjanje "običajnog prava" i "seoske samouprave" (str. 103) te provokativnu analizu sela (str. 107) za koju, nažalost, autor nije dao nikakvu potporu iz

izvora i literature. Nije mi jasno ni otkuda potpora iz izvora i/ili literature autoru da je u Prodavizu bila “velika koncentracija stanovništva iako pretežno seljačkog staleža...” (str. 154).

Rezultati ove knjige bili bi ponešto drukčiji te komparativniji, no vjerojatno ne i bolji da je autor prije ulaska u ovo istraživanje upoznao veći broj radova ne samo o feudalnom društvu i vlastelinstvima o ovom dijelu Europe, nego i o drugim segmentima srednjovjekovnog i početka ranonovovjekovnog društva i gospodarstva.

Jedna od mojih većih tehničkih zamjerki ovom djelu je dosta neuobičajen način citiranja izvora te korištene literature. U knjizi postoji dosta pogrešaka u navođenju nekih djela te u nenavođenju autorstava nekih priređivača ili prevoditelja. Pri tome bi želio vjerovati da je riječ o tiskarskim, a ne autorovim pogreškama. Primjerice, za Hrvatske saborske spise autor nije naveo da ih je priredio Ferdo Šišić te je pogrešno naveo njihov latinski naziv kao Acta comitalia umjesto ispravnog Acta Comititalia (regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae); za hrvatski prijevod djela o Mohačkoj bitki od Stjepana Brodarića nije naveo da je prijevod napravio Stjepan Sršan. Isto vrijedi za nenavođenje imena autora priređivača Diplomatičkog zbornika (Codex diplomaticus) od Tadije Smičiklase do kasnijih njegovih nastavljača. To se odnosi i na Povijesne spomenike Zagrebačke biskupije te na Povijesne spomenike Varaždina, Zaključke Hrvatskog sabora i Spomenike hrvatske krajine. To ne bih spomenuo da autor za druge objavljene izvore nije naveo njihove priređivače (npr. J. Adamčeka, I. Kampuša, M. Šufflaya, I. K. Tkalčića i druge). Uz to, za topografske karte ne navodi točne signature te godine izdanja. Ima i nekih nepotpunosti u bibliografskim jedinicama. Npr. za tekst Z. Markovića i I. Zvijerca “Arheološko-topografski slijed naseljavanja Torčeca i okolice” ne piše gdje je objavljen, a tiskan je u monografiji “Povijest Torčeca”, Torčec 2000. Za rad Đurđice Cvitanović u zborniku o Vojnoj krajini iz 1984. navodi se samo prva riječ iz naslova “Idejni”, umjesto “Idejni nacrti za gradnju tipiziranih crkava u Vojnoj krajini” itd.

U knjizi ima dosta lektorskih pogrešaka koje ne bih navodio, a od autorskih bih spomenuo samo jednu - zamjenu prezimena Zvonka Lovrenčevića u Lončarević (str. 151). Kako je knjiga objavljena u vlastitoj nakladi i uz velik autorov osobni financijski angažman, moguće je shvatiti da tekst nije prošao lekturu.

O svim zaključcima autora Ranka Pavleša se da raspravljati i to je dobro jer se svaki njegov podatak, kao i svaki podatak iz srednjeg vijeka, budućim istraživanjima može dovesti ili u pitanje ili potvrditi. U novim će radovima, vjerojatno, biti donesen čitav niz drukčijih razmišljanja, a nadam se da će svi rezultati novih studija dati nastavak plodonosne, korektne i profesionalne rasprave sa stavovima iznesenim u ovoj knjizi. Sve moje ranije iznesene manje primjedbe ne umanjuju inovativni značaj ove knjige i njezinu ulogu u poznavanju podravskog srednjovjekovlja. Nakon objavljivanja ovoga djela već su se pojavile nove studije i radovi koji dopunjuju ili mijenjaju neke teze koje donosi autor pa će se i on, vjerujem, u budućem pisanju morati osvrnuti i na njih te tako još više približiti povijesnoj istini o jednom prošlom vremenu koje je svoje tragove duboko utisnulo u moderno društvo u kojem živimo.

Hrvoje Petrić

**DR. MED. MILIVOJ KOVAČIĆ, “STJEPAN PAVUNIĆ-VIROVEC,
VRBOVEČKI I KOPRIVNIČKI ŽUPNIK”,
Hrvatski zemljopis - Naklada “Dr. Feletar”, Koprivnica 2001., 112 str.**

Knjiga dr. med. Milivoja Kovačića “Stjepan Pavunić-Virovec, vrbovečki i koprivnički župnik” vrijedan je doprinos poznavanju životnog puta svećenika Zagrebačke nadbiskupije

Stjepana Pavunića (13. VIII. 1875., Virje - 7. III. 1959., Koprivnica), koji je kao župnik u Vrbovcu i Koprivnici ostavio velik trag u vjerskom, političkom i kulturnom životu tih gradova u prvoj polovici 20. stoljeća. Kao zastupnik Čiste stranke prava u Hrvatskom saboru od 1913. do 1918. godine ostavio je trag i u političkom životu Hrvatske prije početka i tijekom Prvoga svjetskog rata. Ova knjiga rezultat je dugogodišnjeg autorova bavljenja Stjepanom Pavunićem i njegovim životom. Izvorna građa, koju je autor prikupljao dugo godina, omogućila mu je da napiše i izda ovo biografsko djelo.

Životni put župnika Pavunića, njegovo vjersko, političko i kulturno djelovanje, autor prati kroz dva poglavlja koja se podudaraju s prijelomnim trenucima u Pavunićevu životu. U prvom poglavlju "Podravec, vrbovečki i koprivnički župnik Stjepan Pavunić", autor piše o životu i djelovanju župnika Pavunića od njegova rođenja do preuzimanja župničke službe u Koprivnici. Veći dio drugog poglavlja "Stjepan Pavunić, koprivnički župnik od 1. 3. 1924. do 11. 6. 1945." posvećen je životu i djelovanju Stjepana Pavunića kao koprivničkog župnika. Na kraju drugog poglavlja autor je dao uvid i u razdoblje nakon Drugog svjetskog rata, kada je nova komunistička vlast uhitila i na montiranom procesu osudila župnika Pavunića.

Prvo poglavlje ove knjige autor počinje upoznavanjem Pavunićeva rodnog mjesta Virja, gdje se 13. kolovoza 1875. godine u seljačkoj obitelji rodio, kao drugo od troje djece. Autor je veliku pozornost posvetio školovanju mladoga Pavunića koji je nakon završene osnovne škole u rodnome Virju, kao odličan đak završio četiri razreda male kraljevske realne gimnazije u Bjelovaru, nakon toga na preporuku mjesnog župnika odlazi u Zagreb u nadbiskupsko sirotište (orphanotrophium). U Zagrebu je Pavunić, kao pitomac nadbiskupskog liceja, završio četiri viša razreda Kraljevske gornjogradske gimnazije, u listopadu 1896. godine primljen je u zagrebačko sjemenište i počinje studij bogoslovije, da bi nakon studija 29. srpnja 1900. bio zaređen za svećenika, a mladu misu služio je u rodnome Virju.

Autor nadalje prati početak svećeničkog djelovanja Stjepana Pavunića koji je počeo kao kapelan u župama rodne Podravine i Zagorja, prvo u župi Jamnica (kolovoz 1900. - svibanj 1901.), odakle je premješten za kapelana u župu Miholec (svibanj 1901. - prosinac 1901.), iz Miholca odlazi za kapelana u Vrbovec (prosinac 1901. - srpanj 1906.), a zadnja župa u kojoj djeluje kao kapelan je Krapina (srpanj 1906. - veljača 1911.). U Krapini počinje njegov angažirani društveno-obrazovni rad, obavlja dužnost katehete na realnoj gimnaziji, jedan je od utemeljitelja i sastavljača Pravila "Hrvatskog obrtno-radničkog društva GAJ" u Krapini (1907.) i član utemeljitelj Dobrovoljnog vatrogasnog društva u Krapini (1910.).

Uspješan društveno-obrazovni rad Stjepana Pavunića u Krapini prekinulo je imenovanje za župnika u Vrbovcu krajem 1910. godine. Tom životnom razdoblju župnika Pavunića autor je posvetio veći dio prvoga poglavlja ove knjige. Kao vrbovečki župnik Pavunić nastavlja uspješnu i angažiranu crkvenu i društvenu djelatnost koju je počeo kao kapelan u Krapini. Veliku pozornost autor je posvetio Pavunićevu radu kao zastupniku Čiste stranke prava u Hrvatskom saboru (1913. - 1918.). Kao uvjereni starčevićanac Pavunić je bio jedan od osnivača vrbovečkog ogranka Stranke prava 1911. godine, kada počinje i njegov aktivan politički život. Kao nositelj pravaške liste u prosincu 1913. godine izabran je u kotaru Sv. Ivan Žabno za narodnog zastupnika u Hrvatskom saboru, gdje je ostao kao zastupnik do raspuštanja Sabora u listopadu 1918. godine. O djelovanju župnika Stjepana Pavunića kao saborskog zastupnika svjedoče saborski stenografski zapisnici koji su poslužili autoru knjige da rekonstruira Pavunićevo saborsko djelovanje. Kao saborski zastupnik Pavunić je najčešće diskutirao o pitanjima vezanim uz probleme prosvjete i školstva te o socijalnim pitanjima, vezanim uz društvene, gospodarske i zdravstvene probleme Hrvatske, posebno rodne mu Podravine. Kao uvjereni pravaš često je znao izjavljivati da žali što u Hrvatskom saboru nije zastupljen i grad Rijeka.

Osim vjerskih, društvenih i kulturnih djelatnosti kojima se bavio kao župnik u Vrbovcu te političkih kojima se bavio kao narodni zastupnik u Saboru, Pavunić je pisao i članke za različite hrvatske novine. Društvenu angažiranost Stjepana Pavunića kao vrbovečkog župnika autor knjige smatra “najuspješnijim i najplodonosnijim razdobljem njegova života.”

Svoju angažiranost u vjerskom i društvenom životu Pavunić je nastavio i kao koprivnički župnik. Za koprivničkog župnika Pavunić je imenovan 11. ožujka 1924. godine i na tome je mjestu ostao do 11. lipnja 1945. godine, kada su ga komunističke vlasti uhitile i osudile. Razdoblju župničke službe Stjepana Pavunića u Koprivnici autor je posvetio najveći dio drugoga poglavlja ove knjige.

Drugo poglavlje autor je počeo dolaskom Stjepana Pavunića za župnika u Koprivnicu te problemima s kojima se ondje susreo, posebno problemom sve većeg jačanja starokatoličke crkve u Koprivnici i njezinoj okolici. Zatim se autor osvrnuo i na Pavunićevo svestrano društveno i vjersko djelovanje u Koprivnici između dva svjetska rata. Posebnu pažnju autor je posvetio organiziranju euharistijskih kongresa u Koprivnici 1927. i 1937. godine, čiji je poticatelj i glavni organizator bio upravo župnik Pavunić, a veliku pomoć pružile su mu i časne sestre Družbe Kćeri Božje Ljubavi.

U tom je poglavlju velika pozornost posvećena društvenom djelovanju župnika Pavunića u Crkvi i u društvu Koprivnice gdje je ostavio velik trag tijekom župničke službe. Na poticaj župnika Pavunića osnovano je 1932. godine društvo za djevojke Društvo Naše Gospe od Presvetog Srca Isusova, a 1933. Križarsko društvo. Bio je i predsjednik pjevačkog društva Podravac, član Družbe Braća Hrvatskog Zmaja, inicijator podizanja spomen-ploče kapucinu, misionaru i biskupu Koprivničancu Jurju Angeliku Bedeniku, član Dobrovoljnog vatrogasnog društva u Koprivnici i mnogih drugih društvenih organizacija u Koprivnici.

Dolaskom za župnika u Koprivnicu Pavunić je i dalje nastavio aktivno pisati novinske članke kao suradnik u raznim novinama, posebno u pravaškom glasilu “Hrvatska” i crkvenim novinama “Katolička Hrvatska”, a istaknuo se i kao pisac nabožnih knjižica. Literarnoj aktivnosti župnika Pavunića autor je posvetio najveći dio drugoga poglavlja. Posebno govori o političkom djelovanju župnika Pavunića tijekom njegove službe u Koprivnici, kada taj “stari pravaš”, kao ga se često naziva u koprivničkim novinama, aktivno pristaje uz politiku Hrvatske seljačke stranke.

Djelovanju župnika Pavunića tijekom Drugoga svjetskog rata autor nije posvetio previše pozornosti. Pritom je važno napomenuti da je kao zastupnik Sabora iz 1918. godine sudjelovao u radu Hrvatskog državnog sabora, koji je 23. veljače 1942. otvorio poglavnik dr. Ante Pavelić. Kraj drugog poglavlja autor je posvetio razdoblju nakon Drugog svjetskog rata, kada su 11. lipnja 1945. nove komunističke vlasti uhitile i u namještenom procesu pred vojnim sudom osudile župnika Pavunića na smrt strijeljanjem. Prizivni vojni sud II. Jugoslavenske armije ublažio je tu kaznu na prisilni rad od 25 godina i lišavanje svih građanskih i političkih prava. Do početka ožujka 1946. Pavunić je boravio u kažnjeničkom logoru Velika Pisanica, zatim je prebačen u Staru Gradišku, a u studenome 1947. zatvoren je u Lepoglavu, gdje je u to vrijeme boravio i nadbiskup dr. Alojzije Stepinac. U siječnju 1951. godine Pavunić je pomilovan zbog starosti te se vraća u Koprivnicu, gdje umire 7. ožujka 1959. godine.

Na kraju knjige nalazi se “Zaključak”, zatim ocjena knjige crkvenog povjesničara i arhivista, specijalista za starije arhivsko gradivo Stjepana Razuma, sažetak na engleskom jeziku, “Bibliografija Stjepana Pavunića”, popis svih njegovih novinskih članaka po vremenskom slijedu nastanka te samostalnih knjižica, kao i popis literature i kazalo. Knjiga je bogato opremljena crno-bijelim fotografijama župnika Pavunića, mjesta u kojima je službovao kao župnik i kapelan, brojnih aktivnosti koje je sam organizirao i onih u kojima je sudjelovao, preslikama dokumenata vezanih uz župnika Pavunića, slikama časopisa u kojima je objavljivao svoje članke i knjižica koje je izdavao.

Knjiga dr. med. Milivoja Kovačića o vrbovečkom i koprivničkom župniku Stjepanu Pavuniću vrijedan je primjer promicanja ideja o proučavanju povijesti Podravine kroz proučavanje života zaslužnih pojedinaca koji su za svoga života ostavili neizbrisiv trag, kao što je to bio župnik Pavunić koji je obilježio vjerski, društveni, kulturni i politički život prije svega Vrbovca i Koprivnice, a zatim rodne mu Podravine i domovine Hrvatske u prvoj polovici 20. stoljeća.

Daniel Patafta

**“SPOMENICA O PEDESETOJ OBLJETNICI HRVATSKOG LIJEČNIČKOG ZBORA
PODRUŽNICE KOPRIVNICA, 1953. - 2003.”,
Hrvatski liječnički zbor Podružnica Koprivnica, Koprivnica 2003., 194 str.**

Obilježavanje pedesetogodišnjice osnivanja koprivničke podružnice Hrvatskog liječničkog zbora popraćeno je izdavanjem posebne spomenice. Urednik ove spomenice je Franjo Husinec, bivši predsjednik Hrvatskog liječničkog zbora Podružnice Koprivnica od 1980. do 1982. godine.

Na početku spomenice kao uvod nalazi se “Riječ urednika” Franje Husineca, gdje piše o osnivanju Hrvatskog liječničkog zbora u Zagrebu 1874. godine, kao osme liječničke udruge u Europi te na osnivanje njegove koprivničke podružnice 1953. godine. Ukratko se osvrće na njezino djelovanje i društvenu ulogu u 50 godina njezina postojanja.

Prvi članak u Spomenici je rad predsjednika Hrvatskog liječničkog zbora prof. dr. Dubravka Orlića “Osnutak Hrvatskog liječničkog zbora”, u kojemu se autor osvrnuo na vrijeme osnivanja Hrvatskog liječničkog zbora u Zagrebu 1874. godine. Urednik Spomenice Franjo Husinec autor je članka “Doprinos naših liječnika Zboru u prvim desetljećima postojanja”, koji donosi biografije četiri istaknuta podravska liječnika koji su dali velik doprinos Hrvatskom liječničkom zboru. Jasna Popović se u članku “Osnivanje podružnice Hrvatskog liječničkog zbora u Koprivnici” kratko osvrnula, kao što se to vidi iz naslova, na osnivanje koprivničke podružnice Hrvatskog liječničkog zbora 1953. godine. Krešimir Švarc autor je nešto dužeg članka “Koprivnička bolnica 1953. godine - sjećanja jednog stažista”, u njemu se autor prisjeća početka svoje liječničke karijere u koprivničkoj bolnici, čiji se početak poklopio s osnivanjem koprivničke podružnice Hrvatskog liječničkog zbora 1953. godine.

“Djelatnost HLZ-a Podružnice Koprivnica tijekom pedeset godina” članak je Tigrene Cisk. U svome radu autorica piše o djelovanju HLZ-a Podružnice Koprivnica u 50 godina njegova postojanja, prateći kronološkim redom predavanja i stručne sastanke iz različitih područja medicinske znanosti, sastanke društava i sekcija HLZ-a, skupove od opće važnosti, predavanja općeg kulturnog sadržaja, predstavljanja knjiga, redovne i izborne skupštine te druženja koja je HLZ Podružnica Koprivnica organizirao u 50 godina postojanja.

Milivoj Kovačić autor je članka “Predsjednici koprivničke podružnice HLZ-a” i u njemu je dao popis i kraću biografiju svih 29 predsjednika koprivničke podružnice HLZ-a. Popis članova koprivničke podružnice HLZ-a koji su obnašali ili još obnašaju razne dužnosti u drugim organima HLZ-a izvan koprivničke podružnice napisala je Sanja Švarc-Janjanin pod naslovom “Funkcije u HLZ-u izvan Podružnice”. Vesna Mađarić sastavila je “Popis članova Podružnice”, autorica je također napisala popis “Objavljeni radovi”, u kojemu je obuhvatila sve znanstvene radove na polju medicinskih znanosti koje su napisali članovi Podružnice.

Sanja Švarc-Janjanin sastavila je i popis doktora znanosti, magistara i primarijusa članova koprivničke podružnice HLZ-a te popis osoba koje su dobile odličja Hrvatskog liječničkog zbora. Zajedno s Davorom Hećimovićem Sanja Švarc-Janjanin napisala je članak “Članovi Podružnice u

Domovinskom ratu”, u kojemu je dala i popis liječnika članova koprivničke podružnice HLZ-a koji su sudjelovali u Domovinskom ratu, od njegovih početaka 1991. godine do svršetka 1995. godine.

Grupa autora (D. Hećimović, M. Kovačić, Ž. Poljak, D. Radiček i S. Švarc-Janjanin) napisala je članak “Liječnici u slobodno vrijeme”, u kojemu su prikazali interes mnogih liječnika članova Podružnice za publicistički rad, slikarstvo, glazbu, humanitarni rad, folklor, planinarstvo, ekologiju i sport. Dragutin Šnajdar autor je članka “Osnivanje Hrvatske liječničke komore” u kojem se autor bavi poviješću osnivanja Hrvatske liječničke komore, od osnivanja prve takve komore u Splitu 1903. godine na poticaj austrijske carske vlade do obnove Hrvatske liječničke komore 1994. godine. Osvrnuo se i na osnivanje liječničke komore za Hrvatsku, Slavoniju i Srijem u Zagrebu 1923. godine i njezino ukidanje nakon Drugoga svjetskog rata. O situaciji, članstvu i obilježavanju 50. obljetnice koprivničke podružnice HLZ-a Vesna Mađarić napisala je članak “HLZ Podružnica Koprivnica - danas”.

Tri članka posvećena su razvoju zdravstvene službe na području današnje Koprivničko-križevačke županije. Prvi je rad Krešimira Švarca “Kratki prikaz povijesti koprivničkog zdravstva” u kojem prati razvoj zdravstvene službe u Koprivnici od prvih tragova u izvorima iz 14. i 15. stoljeća do stvaranja moderne zdravstvene službe u 19. i 20. stoljeću. Uz to, prati i razvoj izvanbolničkih djelatnosti i osnivanje Medicinskog (Zdravstvenog) centra 1958. godine. Drugi rad Franje Husineca “Iz povijesti križevačkog zdravstva” govori o razvoju zdravstvene službe u Križevcima od prvih spomena u srednjovjekovnim izvorima do druge polovice 20. stoljeća. Važno je napomenuti da obojica autora donose biografske podatke osoba koje su zaslužne za razvoj zdravstvene službe u Koprivnici, odnosno u Križevcima. Jozo Serdarušić također je autor rada vezanog uz povijesni razvoj zdravstvene službe u Podravini. On se u svome radu “Razvoj zdravstvene službe na području grada Đurđevca i okolice od 1945. do 2000. godine” ograničio na pisanje o razvoju zdravstvene službe u Đurđevcu i okolici nakon Drugoga svjetskog rata, kada se u gradu razvija moderni sustav zdravstvene zaštite.

O suvremenoj reformi zdravstva i situaciji prije njezine provedbe u Koprivničko-križevačkoj županiji Dragutin Šnajdar napisao je članak “Zdravstvena zaštita u Koprivničko-križevačkoj županiji uoči reforme zdravstva”.

Spomenica završava člankom dr. Mije Bardeka, vršitelja dužnosti ravnatelja, “Zdravstvo Koprivničko-križevačke županije danas - sutra”, u kojem se osvrće na situaciju u zdravstvu Koprivničko-križevačke županije danas te govori o već započetim projektima i onima koji su u planu radi poboljšanja zdravstvene zaštite na području županije.

Na kraju Spomenice nalazi se sažetak na engleskom jeziku. Svi radovi u Spomenici popraćeni su crno-bijelim fotografijama iz povijesti zdravstva Koprivničko-križevačke županije, bolničkih zgrada i institucija, zaslužnih pojedinaca i sl. Treba još spomenuti da je knjiga tehnički realizirana u izdavačkoj kući “Meridijani”.

Daniel Patafta

ZDENKO BALOG, KRIŽEVAČKO-KALNIČKA REGIJA U SREDNJEM VIJEKU, Matica hrvatska Križevci, Križevci 2003.

Početak ove godine vrlo agilna Matica hrvatska Križevci izdala je novu knjigu Zdenka Baloga “Križevačko-kalnička regija u srednjem vijeku”. Knjiga je objavljena u biblioteci Škrinja: knjižnica Matice hrvatske Križevci, čija je urednica Renata Husinec, a kao jedanaesta knjiga u toj biblioteci.

Knjiga je podijeljena na dva osnovna dijela. Prvi dio je autorov tekst koji obrađuje zadanu temu, a to je pokušaj rekonstrukcije srednjovjekovne povijesti križevačko-kalničke regije.

Drugi dio, koji je jednako opsežan kao i prvi (oko 100 stranica), sadrži priloge: Kazalo mjesta, Kazalo imena, Toponomastika, Regeste i Priloge u boji.

Sam naslov knjige "Križevačko-kalnička regija" autorova je kovanica koja, kako tvrdi autor, ukazuje na dva kulturna i administrativna sustava - Križevačku županiju kao središte kraljevske vlasti i Kalnički arhiđakonot crkvene administracije.

Ovaj rad ima mnogostruku vrijednost. Osim što je autor stvorio vlastitu sliku razvoja grada do doba prodora Turaka, omogućio je budućim istraživačima lakše snalaženje u sačuvanom materijalu, kako to naglašava i autor predgovora Neven Budak.

Prvi dio knjige sastoji se od pet poglavlja: Uvodne napomene, Oblikovanje kulturnog prostora, Razvoj križevačkog područja nakon Stjepanove povlastice, Stoljeće najvećeg napretka županije, 15. i 16. stoljeće od Sigismundove povlastice do turskih ratova.

U Uvodnim napomenama autor određuje prostor i vrijeme te nekoliko napomena o toponomastici. Vrijeme kojim će se autor baviti omeđuje prvim pisanim spomenicima Zagrebačke biskupije (12. stoljeće) do Mohačke bitke (1526.). No, prostor mu je već mnogo teže definirati jer se on tijekom vremena mijenja. Najviše se poklapa s križevačkim i cirkevskim dekanatom.

U Toponomastici daje nekoliko određenja i napomena pa tako naglašava da su svi toponimi podijeljeni na opisne, plemenske i svetačke.

Ovdje navodimo jedno od zanimljivijih toponomističkih rješenja koje daje autor Balog za svetački toponim Svetog Juraja. Naime, 1277. godine to se naselje spominje kao "terra sancti Georgii", a poslije se pojavljuje pod imenom "ecclesia beati Georgii de Glogaunica", što je mnoge navelo da utvrde postojanje župe Svetog Juraja u Glogovnici. No autor tvrdi da je riječ o izduženju toponima istoimene rijeke Glogovnice koja je поближе obilježila ubikaciju župe Sv. Juraja.

Drugo poglavlje donosi nam tri nove teme: Društveni odnosi - plemensko i županijsko ustrojstvo - crkva kao novi zemljoposjednik, Materijalna kultura - diskontinuitet antike i bjelobrdska kultura, Crkvena organizacija - nastanak mreže crkvenih župa.

Autor navodi strogu distinkciju između kaptolskih i biskupskih posjeda. Tako je ustvrdio da su biskupski posjedi u nepravilnom trokutu između Miholca, Orehovca i Gornje Rijeke, a istodobno se kaptolski posjed prostire od Kalnika do Varaždinskih Toplica. U poglavlju Materijalna kultura - diskontinuitet antike i bjelobrdska kultura autor zastupa tezu da ne postoji kulturni kontinuitet života na ovim prostorima od antike do seobe naroda. Kao povjesničar umjetnosti vrlo vješto locira elemente romaničkog stila na crkvama u Glogovnici i crkvi Sv. Križa u Križevcima.

Oko prvih crkava na području Kalničkog arhiđakonata autor odbacuje tezu da bi oko crkve Sv. Martina na Kalniku zaista živio sv. Martin. Smatra da se prva crkvena organizacija nalazila u Glogovnici koja je povezana s pojavom reda templara, a kasnije reda sepulkralaca, ali se njihova točna lokacija ne može utvrditi.

U novom poglavlju autor daje analizu darovnice bana Stjepana, gdje ističe tri bitne točke tih povlastica: povlasticu izdaje ban a ne kralj, povlastica se ne odnosi na postojeće mjesto nego govori o osnivanju mjesta i povlastica se odnosi na Gornji grad Križevci.

Autor se u svom radu osvrnuo i na utvrdi Kalnik te konstatira da je to "heterogena i razvučena građevina koja je očigledno nastajala kroz stoljeća te se svojim oblicima ponajprije prilagođavala terenu, a ne ugodi stanovnika."

Potom u knjizi slijedi analiza 14. stoljeća u kojem križevačka županija doživljava najveći napredak. Gornji grad uživa sve povlastice, istodobno razvija obrt i blagostanje, a kralj Ludovik

1382. godine potvrđuje povlastice i još ih proširuje, a uskoro i Donji grad stječe određene prerogative samouprave.

Što se pak tiče prava, Balog razmatra nekoliko ispava iz kojih je vidljivo da se miješa običajno i javno pravo, a sporovi se najčešće vode oko posjeda, nasljedstva ili zlostavljanja.

Autor razmatra i postojanje crkvene organizacije prema popisu župa iz 1334. godine. Ovdje navodimo zanimljiv primjer crkve Sv. Mihajla u Miholcu koja nije na ovom popisu, ali postoje mnoge indicije da je postojala. Balog smatra da je ona možda bila u kolatorskom odnosu prema sepulkralcima iz Glogovnice koji su ondje postavljali svoje kanonike, a ne Zagrebačka biskupija.

Analizu graditeljskog stila crkava u 14. stoljeću autor provodi vrlo pomno, a kao najbolji primjer takve arhitekture navodi crkvu Sv. Andrije u Kamešnici.

Posljednje poglavlje prvog dijela knjige 15. i 16. stoljeće - od Sigismundove povlastice do turskih ratova - autor počinje kratkim povijesnim uvodom, a zatim prelazi na urbanizam grada koji se u to doba razvija. Naime, Sigismundovim povlasticama Donji grad dobiva pravo gradnje bedema. Balog analizira arhitekture gradasa s drugim gradovima (Varaždin), što potkrepljuje mnogim crtežima.

Novi odlomak u zadnjem poglavlju posvećen je povijesno-umjetničkoj analizi crkava Kalničkog arhiđakonata, napose crkve u Glogovnici, Svetog Križa i Svetog Brcka na Kalniku.

Ovaj prvi dio knjige završava povijesnim pregledom prodora Turaka, kao i njihovim utjecajem na stagnaciju razvoja.

Autor Balog u prvom dijelu knjige donosi i šest tablica u kojima sistematizira neke od tema, kao npr. Usporedni status pojedinih naselja u Hrvatskoj, Spominjanje i određenje različitih dijelova grada Križevaca kroz povijest, Statusno određenje građana Križevaca tijekom srednjeg vijeka, Svjetovna i crkvena administracija u županiji i gradu do 1405., Popis crkava i župa prema popisu iz 1334. i 1501. te Svjetovna i crkvena administracija u županiji i gradu poslije 1405. godine. Autor donosi i tlocrte nekoliko crkava, od kojih je svakako najvažniji neostvoreni projekt zvjezdastog svoda crkve Svetog Križa u Križevcima.

Drugi dio knjige donosi osobito vrijedne regeste koje su mnogo potpunije i sustavnije od dosadašnjih Buturčevih i Hellerovih. Osim toga, donosi toponomastiku svih mjesta na prostoru koji obrađuje u knjizi.

Doprinos autora je velik ne samo u novom viđenju srednjovjekovne križevačke povijesti, nego i u količini skupljenog izvornog materijala. Nadamo se da će Balog nastaviti istraživati i prikupljati građu za srednjovjekovnu povijest Križevaca.

Možemo konstatirati da nakon Balogove knjige viđenje srednjovjekovne povijesti križevačkoga kraja više nije isto.

Ivan Peklić

**Dr. Mirela Slukan Altić: POVIJESNI ATLAS GRADOVA - BJELOVAR,
Državni arhiv Bjelovar i Hrvatski državni arhiv, Zagreb 2003., 214 str.**

Nastojanjem voditeljice zbirke zemljovida Hrvatskog državnog arhiva, dr. sc. Mirele Slukan Altić, pokrenuta je vrijedna serija u historiografskom istraživanju hrvatskih gradova. Riječ je o rekonstrukciji povijesnih zbiljanja i sadržaja pejzaža na temelju starih karata, planova i veduta. U prvom svesku te zanimljive serije prikazan je povijesni razvoj jednog od mlađih hrvatskih vojnokrajskih gradova - Bjelovara.

Bjelovar svakako nije slučajno izabran za početak naznačene serije knjiga. Naime, to je grad koji je nastao planski, po strogom arhitektonskom i graditeljskom običaju barokne druge polovice 18. stoljeća. Što je još važnije, Bjelovar je nastao u okvirima vojne uprave, a to znači poštivanja reda i pravila. Zato Bjelovar od svoje početne izgradnje ima sačuvane nacрте i planove, arhitektonska i graditeljska rješenja. Ti se planovi najvećim dijelom čuvaju u zagrebačkom i bjelovarskom državnom arhivu, ali i u gradačkim i bečkim arhivima. Tu mogućnost kontinuirane rekonstrukcije razvoja jednoga grada na osnovama karata i planova znalački je iskoristila dr. Slukan Altić, prikazavši upravo na primjeru Bjelovara nove mogućnosti historioografske rekonstrukcije.

Nastanak i početni razvoj Bjelovara kao gradskog naselja usko je povezan s marijaterezijanskom reorganizacijom tadašnje Vojne granice. To je bilo nužno učiniti jer su se Turci definitivno povukli preko Save. Vjerojatno iz razloga zadržavanja dotadašnjeg funkcioniranja Varaždinskog generalata (ali i daljnje podjele Hrvatske), Marija Terezija odlučuje zadržati u Vojnoj krajini i teritorij od Prekodravlja do Jasenovca i Stare Gradiške, iako je taj kraj bio uglavnom daleko od Turaka i nije mogao više imati nikakvu obrambenu funkciju. Tako je formirana Križevačka pukovnija (iako su Križevci izuzeti iz Vojne krajine) i Đurđevačka pukovnija. Trebalo je pronaći novo vojno-upravno središte tih dviju pukovnija. Bilo je logično i najpovoljnije da se novo središte izgradi negdje na sredini toga nenormalno zadržanoga vojnokrajiškog teritorija. Tako je izbor pao na Bjelovar. Nekadašnje omanje selo i župa preraslo je od 1756. do 1765. godine u značajno vojno i upravno gradsko središte.

Dakako, još znatno ranije od formiranja bjelovarskog vojnog komuniteta (koji je sjajno prikazao Alexander Buczynski, 1994. i 1997.), kontinuitet naseljenosti na lokaciji Bjelovara može se pratiti i znatno ranije - arheološki još od pretpovijesti. Kako je to obradio već u svojoj povijesti bjelovarske župe dr. Josip Buturac (1970.), prema sačuvanim povijesnim dokumentima povijest Bjelovara i okolice možemo pratiti osobito od kasnoga srednjega vijeka. Dakle, i u ovoj rekonstrukciji povijesnog slijeda Bjelovara, koju je provela dr. Slukan Altić, valjalo je posegnuti i za znatno starijim izvorima nego što je to početak vojnokrajiške izgradnje grada.

Kao vrstan geograf autorica u metodološkom pristupu poseže za geografskim pristupom. Naime, na početku knjige podastire analizu osnovnih geografskih značajki bjelovarskoga kraja, kao prirodne i strateške osnove za nastanak naselja i kasnije grada. Bilo je to logično rješenje, koje se izvrsno uklapa u metodološku koncepciju djela. Za nastanak i razvoj naseljenosti i na bjelovarskom području od posebnog je značenja bio geografsko-prometni položaj, zatim sve najvažnije značajke fizičko-geografskih elemenata - reljefa, hidrografije, klime, tla te biljnog i životinjskog svijeta.

Nakon razrade ove geografske osnove autorica je metodološki nastavila uobičajenom povijesnom metodom - kronološkim načinom obrade razvoja Bjelovara. Sažeti prikaz razvoja naseljenosti u Bjelovaru i okolici od početaka do druge polovice 18. stoljeća (osnivanje grada) dao je suradnik mr. sc. Goran Jakovljević. Na to se nadovezuje inovirana i vrlo uspješna analiza razvoja Bjelovara (i okolice) od 15. do 18. stoljeća, koju je autorica provela na temelju sadržaja srednjovjekovnih i ranonovovjekovnih geografskih karata. Izabrala je one najznačajnije i najsadržajnije stare zemljovide, primjerice Lazarusovu kartu iz 1528., zatim Angielinijevu kartu iz 1566., Winklerovu kartu iz 1639. i zemljovid carskog inženjera i graditelja Martina Stiera iz 1660. godine. Dakako, te snažne povijesne kartografske prikaze podupire i prva karta Hrvatske (nažalost tada "ostatke ostataka nekoć slavnog hrvatskog kraljevstva") koju je izradio jedan Hrvat - varaždinski isusovac Stjepan Glavač 1673. godine.

Taj prvi dio knjige, dakako, zauzima samo mali dio građe (oko 30 stranica knjige). Sve ostalo posvećeno je razvoju Bjelovara kao vojnokrajiškoga grada (do razvojačenja 1871.), a potom do

danas i kao slobodnoga kraljevskoga grada. Razvoj grada rekonstruiran je uglavnom na osnovi kartografske obilne građe - od prvog cjelovito sačuvanog plana Bjelovara iz 1772. godine do današnjih planova izrađenih digitalnim načinom (2002.).

Ovdje ćemo spomenuti samo najvažnije planove i planske dokumente koji su bili osnovica za znalačku analizu koju je provela autorica. Uz već spomenuti prvi poznati plan Bjelovara iz 1772., na kojem se vidi osnovna struktura gradskog središta kakva je sačuvana do danas (dakako stare gradske zidine s toga plana srušene su još u 19. stoljeću), ovdje spominjemo jozefinski plan iz 1783., zatim plan grada iz 1795. (dakle nakon preseljenja sjedišta generalata u Zagreb), pa katastarski plan iz 1828., plan grada iz 1853., katastarski plan iz 1860. te prvu regulacijsku osnovu iz 1896. godine. Iznimno su značajni i noviji planovi - osobito tzv. Weissov plan iz 1912. i katastarski plan iz 1922. godine. Korišteni planovi odlično su reproducirani u dodatku knjige (tiskani su u boji, odnosno kako su izgledali u originalu).

Temeljito analizirajući bogatu kartografsku građu te uz vrlo svrhovito korištenje brojne (navedene) literature i izvora autorica je zapravo uspjela rekonstruirati gotovo kompletnu povijest grada, naročito u razdoblju 18., 19. i prve polovice 20. stoljeća. Tako uz nezaobilaznu toponimiju i druge elemente koji se izravno daju čitati iz karata i planova, autorica donosi sve relevantne elemente arhitektonskog i graditeljskog razvoja Bjelovara. Taj važan segment razvoja grada poduprla je nacrtima pojedinih građevina te izvrsno izabranim starim fotografijama i razglednicama. Ta obilježja arhitekture grada Bjelovara dodatno je svojom studijom razradio suradnik prof. Mladen Medar.

Knjiga dr. Mirele Slukan Altić uspjela je u svakom pogledu: metodološki, sadržajno, znanstveno i grafički. Bjelovar je konačno dobio vrsnu monografiju grada.

Dr. Dragutin FELETAR

**MEĐUNARODNI ZNANSTVENI SKUP "ETNOKONFESIONALNE PROMJENE NA PODRUČJU KRIŽAVAČKE ŽUPANIJE I VARAŽDINSKOG GENERALATA U RANOM NOVOM VIJEKU (OKO 1450. - 1800.)",
Zavod za hrvatsku povijest Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu i
Povijesno društvo Križevci, Križevci od 26. do 28. lipnja 2002.**

U povodu 750. obljetnice slobodnoga i kraljevskoga grada Križevaca i 250. obljetnice ujedinjenja Gornjega i Donjega grada Križevaca održan je međunarodni znanstveni skup Etnokonfesionalne promjene na području Križevačke županije i Varaždinskog generalata u ranom novom vijeku (oko 1450. - 1800.). To je bio prvi skup koji je govorio o vjerskoj povijesti ranog novog vijeka na prostoru sjeverozapadne Hrvatske. Organizatori skupa bili su Zavod za hrvatsku povijest Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Povijesno društvo Križevci. Skup se održao u sklopu projekta Triplex Confinium: Hrvatska višegraničja u euromediterranskom kontekstu Subprojekta Podravska višegraničja (voditelj prof. dr. sc. Drago Roksandić), a u sklopu projekta Temeljni dokumenti hrvatske povijesti (voditelj projekta prof. dr. sc. Nikša Stančić). Održavanje tog skupa potpomogli su Grad Križevci, Ministarstvo znanosti i tehnologije te Ured za manjine Vlade Republike Hrvatske. Skup je trajao ukupno tri dana, od 26. do 28. lipnja 2002. godine.

Skup je okupio 35 sudionika iz Hrvatske i inozemstva. Organizacijski odbor činili su prof. dr. sc. Drago Roksandić (predsjednik), Hrvoje Petrić (zamjenik predsjednika i tajnik), mr. sc. Nataša Štefanec, Silvija Pisk i Ivan Peklić. U znanstvenom odboru bili su prof. dr. sc. Mira Kolar

(predsjednica), prof. dr. sc. Dragutin Feletar, prof. dr. sc. Nikša Stančić, prof. dr. sc. Drago Roksandić i Hrvoja Petrić.

Skup je imao osam tematskih cjelina: 1) Izvori, 2) Društvene strukture i etnokonfesionalne promjene, 3) Ljudi u kretanju, granice i podaništva u promjenama, 4) Crkve i vjernici, 5) Kulturni identitet u promjenama I, 6) Kulturni identitet u promjenama II, 7) Gospodarske promjene na vlastelinstvima, 8) Ratnici i vjernici u vojnokrajiškim sustavima.

U sklopu prve tematske cjeline o izvorima bila su tri referenta: Miljenko Pandžić, Nikola Kekić i Mirela Slukan Altić. Miljenko Pandžić naveo je izvore o temi skupa koji se nalaze u Hrvatskom državnom arhivu, Nikola Kekić je upozorio na izvore koji se čuvaju u arhivu Križevačke grkokatoličke eparhije, a Mirela Slukan Altić upozнала nas je s iznimno zanimljivim kartografskim izvorima za povijest vjerskih odnosa u Varaždinskom generalatu.

Karl Kaser, Drago Roksandić i Goran Vreš podnijeli su svoja izlaganja u tematskoj cjelini društvene strukture i etnokonfesionalne promjene. Karl Kaser sa Sveučilišta u Grazu govorio je o socijalnim i demografskim promjenama u Varaždinskom generalatu, Drago Roksandić o ljudima i prostoru Varaždinskoga generalata u vrijeme proglašenja Statuta Valchorum (1630.), a Goran Vreš o društvu, vojnom ustroju i konfesionalno demografskim promjenama u Varaždinskom generalatu u prvoj polovini 18. stoljeća.

Ljudi u kretanju, granice i podaništva u promjenama bila je sljedeća tematska cjelina. Nenad Moaćanin i Marko Šarić istraživali su vlaške migracije i njihov pravni položaj u Vojnoj krajini. O položaju, razvoju i nestanku muslimanskih vjerskih zajednica na rubnim prostorima Varaždinskoga generalata izvješće je podnio Jakša Raguž, a o pravoslavnim vjernicima u Varaždinskom generalatu govorio je Zlatko Kudelić. O primjerima interkonfesionalne komunikacije u Hrvatskoj u 18. stoljeću izlagao je Zoran Velagić, a Branko Dubravica iznio je probleme o civilnokrajiškim razgraničenjima na križevačkom području.

Pojedinim crkvama te problemima u odnosu crkve i države bila je posvećena sljedeća tematska cjelina. Odnos crkve i države od 1450. do 1600. predstavio je Robert Holjevac. Ivan Peklić govorio je o stanju u župama Kalničkog arhiđakonata u 17. i 18. stoljeću. Ubikaciju župa u Kalničkom arhiđakonatu prema popisu župa arhiđakona Ivana kritički je razmotrio Zdenko Balog. O utemeljenju grkokatoličke biskupije u Križevcima 1777. godine izvijestio je Željko Holjevac, a Nikola Živković dao je kratki pregled povijesti vjerskih odnosa u Žumberku.

Drugi dan znanstvenog skupa počeo je cjelinom o kulturnim identitetima u promjenama. Svoja priopćenja na tu temu podnijeli su: Mira Kolar o Društvu "Pinta", Katarina Horvat-Levaj o sakralnoj arhitekturi križevačkoga kraja, Jelena Marjanović-Borošak o Kulturnoj povijesti Križevačke županije. Zajednički rad Drage Roksandića, Kristine Milković, Jasenke Fiok i Marije Semren donio nam je kritičko tumačenje povijesnog izvora "Opis Varaždinskoga generalata 1783.". Još jedan izvor "Spomenicu Ivana Josipovića" predstavio nam je Ljudevit Plačko. Mijo Lončarić osvjetlio je jezične probleme. Zanimljive podatke o studentima s prostora Križevačke županije i Varaždinskoga generalata na austrijskim sveučilištima od 16. do 18. stoljeća donijelo nam je izlaganje Hrvoja Petrića, uklopivši ih u širi europskih kontekst povijesti obrazovanja, vjerske povijesti i protureformacije. Na neke detalje koji upućuju na vjerski i protunacionalni identitet upozorio je Dragan Damjanović.

Gospodarske teme na skupu razmatrane su pod naslovom Gospodarske promjene na vlastelinstvima. Priopćenja na tu temu podnijele su Silvija Pisk o opustošenju južnog dijela Križevačke županije i Draženka Majdak o vlastelinstvima u križevačkom kraju.

Posljednja cjelina govorila je o ratnicima i vjernicima u vojnokrajiškim sustavima. Nataša Štefanec priopćila je o obrambenom sustavu u Slavonskoj krajini u 16. stoljeću, a Vladimir Kalšan iznio je svoje viđenje o međimurskim vojvodatima na temelju dobro poznate literature.

Géza Pálffy iz Instituta za povijest Mađarske akademije znanosti u svojem je priopćenju govorio o prvom hrvatskom regulamentu za prostor Slavonske i Hrvatske krajine iz 1578. godine.

Treći dan skupa organiziran je izlet za sve sudionike po prostorima nekadašnje Križevačke županije i Varaždinskoga generalata. Sudionici su posjetili Križevce i Kalnik te više mjesta na obroncima Bilogore i Kalnika.

Ivan Peklić

ZNANSTVENI SKUP "KOPRIVNICA I PODRAVINA U SREDNJEM VIJEKU (DO KRAJA 16. STOLJEĆA)",

Povijesno društvo Koprivnica, Centar za ekonomsku i socijalnu povijest Zavoda za hrvatsku povijest Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te Hrvatski nacionalni odbor za povijesne znanosti, odnosno njegova Sekcija za ekonomsku i socijalnu povijest, Koprivnica 16. studenoga 2002.

Sedmi znanstveni skup u organizaciji Povijesnog društva Koprivnica 2002. godine bio je posvećen 730. obljetnici prvog spominjanja Koprivnice, a održao se 16. studenoga 2002. u Gradskoj vijećnici u Koprivnici. Povijesno društvo Koprivnica je do tog skupa organiziralo šest znanstvenih skupova, i to 1. u povodu 640. godine slobodnoga i kraljevskoga grada Koprivnice (1996.), 2. o povjesničaru Rudolfu Horvatu (1997.), 3. o koprivničkom gradonačelniku Josipu Vargoviću (1998.), 4. o Podravini na razmeđu Habsburškog i Osmanskog Carstva, 5. o povijesti Koprivnice i Podravine od 1929. do 1941. (2000.) i 6. o povijesti Podravine i Koprivnice na razmeđu prosvjetiteljstva i romantizma, tj. krajem 18. i početkom 19. stoljeća (2001.). Povijesno društvo Koprivnica je 2002. godine bilo inicijator, a uz Centar za ekonomsku i socijalnu povijest Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu organizator znanstvenog skupa "Koprivnica i Podravina u srednjem vijeku (do kraja 16. stoljeća)". Suorganizator skupa bio je i Hrvatski nacionalni odbor za povijesne znanosti, odnosno njegova Sekcija za ekonomsku i socijalnu povijest, što jasno pokazuje priznavanje Koprivnice i koprivničkog Povijesnog društva kao jedne od stožernih točaka hrvatske povijesne znanosti. Znanstveni skup o Podravini i Koprivnici u srednjem vijeku (otprilike do kraja 16. stoljeća) prvi je takve vrste u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, a posebnu važnost ima u traganjima za podravskim identitetom. To je bio skup o koprivničkoj povijesti koji je imao najviše priopćenja istaknutih hrvatskih znanstvenika.

Važno je spomenuti da je taj znanstveni skup uspio potaknuti brojna istraživanja utemeljena na novim pristupima i primjeni inovativnih metoda te tehnika rada na kojima su se unaprijedile znanstvene spoznaje o srednjovjekovnoj Koprivnici i podravskom višegraničju. Organizacijski odbor činili su prof. dr. sc. Dragutin Feletar (predsjednik), prof. dr. Mira Kolar-Dimitrijević, Ružica Špoljar i Hrvoje Petrić (tajnik).

Znanstveni skup otvorila je predsjednica Povijesnog društva Koprivnica Ružica Špoljar, a prisutne su pozdravili gradonačelnik Koprivnice Zvonimir Mršić i predsjednik koprivničkoga Gradskog vijeća prof. dr. Dragutin Feletar, koji je ujedno bio voditelj prve sekcije izlaganja pod nazivom "Izvori". Jedno vrijeme je u radu skupa sudjelovao i dekan zagrebačkog Filozofskog fakulteta i predsjednik Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti prof. dr. Neven Budak. Skupu su nazočili i brojni članovi Povijesnog društva Koprivnica te zainteresirani građani.

Znanstveni skup bio je podijeljen u četiri sekcije u kojima se raspravljalo o koprivničkom i podravskom srednjovjekovlju.

Radni dio znanstvenog skupa je uvodnim izlaganjem unutar sekcije "Izvori" otvorila prof. dr. Mira Kolar-Dimitrijević, dobitnica koprivničke nagrade za životno djelo 2002. godine. Ona je govorila o nepoznatom posjedu crkvenog reda pavlina u Strezi koji se nalazio južno od Koprivnice. Nakon nje je doc. dr. Mirjana Matijević-Sokol dala vrlo korisnu i zanimljivu analizu najstarijih dokumenata vezanih uz grad Koprivnicu kojima je postavila temelje modernih diplomatičkih istraživanja u Podravini. Dr. Mirela Slukan Altić je predstavila svoje otkriće - najstariji prikaz Koprivnice na dosad nepoznatoj talijanskoj karti iz 1480. godine, ali i druge srednjovjekovne kartografske izvore uglavnom vezane uz 16. stoljeće i europsku kasnosrednjovjekovnu kartografsku tradiciju. Na kraju je vrlo inovativno o rezultatima svojih istraživanja vezanim uz razne popise govorio Ranko Pavleš, istaknuvši važnost svojevrsnog "povratka" na izvornu građu i mogućnost reinterpetacije srednjeg vijeka na tom prostoru.

U vrlo važnoj sekciji "Gospodarski čimbenici" uvodno su govorili Hrvoje Petrić o stanovništvu Koprivnice u kasnom srednjem vijeku te Emil Čokonaj o vrijednosti podavanja Koprivničanaca 1356. godine. Na kraju sekcije slijedio je referat prof. dr. Dragutina Feletara o bratovštinama i cehovima u podravskim trgovištima i Koprivnici u kojem je prvi put dao niz dosad nepoznatih podataka te je zajedno s poznatima zaokružio najstariju sliku poznavanja koprivničkog obrtništva i cehova kojom je prvi put dao sintezu (ne samo za podravski prostor, nego i za šire područje sjeverozapadne Hrvatske) važnog oblika gospodarskog udruživanja.

Zanimljive podatke o djelatnosti kralja Matijaša Korvina i Koprivnici predstavio je doc. dr. Borislav Grgin koji je svojim izlaganjem otvorio rad treće sekcije "Društvene strukture i promjene". Nakon njega je mr. Željko Holjevac govorio o sporovima građana Koprivnice s koprivničkim kapetanom Lukom Sekeljom sredinom 16. stoljeća (koji su bili vrlo važni za Koprivničance koji su, usprkos sukobima, uspjeli sačuvati gradske povlastice i status Koprivnice kao slobodnog i kraljevskog grada). Dražen Ernečić predstavio je Koprivnicu u mreži slobodnih i kraljevskih gradova srednjovjekovne Slavonije istaknuvši njezinu važnost.

Četvrtu sekciju "Kulturni identiteti" otvorio je dr. Mijo Lončarić koji je prvi put znanstvenoj javnosti objasnio jezično stanje prije migracija izazvanih prodorima Osmanlija. Dr. Tajana Sekelj-Ivančan i Tanja Tkalčec su, uz potporu Ivana Zvijerca, predstavile vrlo zanimljive rezultate početnih arheoloških istraživanja oko Torčeca. Igor Kulenović je nazočne upoznao s istraživanjem koprivničke Oružane, a Draženka Jalšić-Ernečić s predstavljanjem dosadašnjih istraživanja sakralne umjetnosti srednjovjekovne Koprivnice. Posljednji je referat bio Ratka Vučetića o prostornom razvoju srednjovjekovnih gradova s osvrtom na Koprivnicu, Križevce, Viroviticu i Varaždin. Autor je u referatu donio potpuno novo gledanje na nastanak srednjovjekovnih gradova i njihov daljni prostorni razvoj do kraja 16. stoljeća.

Nakon iznošenja priopćenja unutar svake sekcije su slijedile iscrpne rasprave koje su bile otvorene svim posjetiteljima skupa, čime je otvoren dialog između svih zainteresiranih posjetitelja i znanstvenika koji su predstavljali svoja dugogodišnja istraživanja. Organizatori su uspjeli u tome što je taj skup povjesničara i drugih srodnih istraživača obradio dosad nepoznatu problematiku, ali i postavio brojna pitanja na koja će se, vjerujemo, naći odgovori na budućim znanstvenim skupovima. Tim je skupom probuđen interes javnosti za problematiku razdoblja najstarije podravske i koprivničke povijesti, a kod znanstvenika je otvorio niz novih suradnji. Organizaciju skupa su financijski pomogli Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske i Grad Koprivnica. Veći dio priloga sa skupa je tiskan tijekom 2003. godine u 3. i 4. broju časopisu za multidisciplinarna istraživanja "Podravina".

Hrvoje Petrić

PRIKAZ ARHEOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA NA PODRUČJU KOPRIVNIČKE I ĐURĐEVAČKE PODRAVINE U POSLJEDNJIH OSAM GODINA (1996. - 2003.)

Promatrajući Podravinu u širem geografskom smislu, uviđamo kako je to područje ljudima od davnina bilo privlačno za naseljavanje što, konačno, niti ne začuđuje jer je rijeka Drava s hidrografskim sklopom manjih rijeka i potoka svakako oduvijek pružala povoljne uvjete za život. Podravska ravnica prošarana je blago povišenim gredama i brežuljcima na kojima se često već površinskim pregledom terena mogu pronaći materijalni ostaci koje je čovjek ostavio za sobom.

Ovim ćemo se prikazom osvrnuti na dostignuća arheologije na području koprivničko-đurđevačke Podravine koja danas administrativno pripada Koprivničko-križevačkoj županiji, odnosno gravitira Koprivnici. Prikazom ćemo obuhvatiti posljednjih osam godina arheološkog rada na tom području, dakle razdoblje nakon Domovinskog rata. Osvrnemo li se samo kratko na stanje istraženosti arheoloških lokaliteta u ranijem razdoblju, možemo zaključiti kako je u tom dijelu Podravine, kao uostalom i na cijelom prostoru sjeverozapadne Hrvatske, provedeno relativno malo arheoloških iskopavanja, uzmemo li u obzir broj poznatih lokaliteta. Uzrok tome nije bila inertnost arheologa, nego možda nedovoljno financijsko ulaganje u kulturu tog dijela Hrvatske (no to je zasebna problematika u koju ovom prigodom nećemo ulaziti). Dapače, to se područje može pohvaliti iznimno velikim brojem stručnih i znanstvenih radova, brojnih prikaza i popularnih novinskih članaka posvećenih arheologiji, a čiji je, moramo istaknuti, najvećim dijelom autor dr. Zorko Marković koji je kao arheolog Muzeja grada Koprivnice otkrio brojne nove arheološke lokalitete na tom području.

Arheološka rekognosciranja ažurno su obavljena kroz cijelo promatrano poslijeratno razdoblje, nastavljena je suradnja arheologa s lokalnim suradnicima, a i arheološka iskopavanja su intenzivirana posljednjih godina usprkos konstantnom nedostatku sredstava koja se ulažu u arheologiju. Tako je 1997. godine obavljeno iskopavanje lokaliteta Peteranec - Vratnec 2 (Z. Marković), zatim 1998. manje pokusno istraživanje u prostoru starog zatvora unutar zgrade Muzeja grada Koprivnice (Z. Marković). Godine 2001. provedena su iskopavanja prapovijesnog lokaliteta Cerine 7 i zaštitna iskopavanja unutar koprivničke utvrde u zgradi Oružane (I. Kulenović). Iskopavanja na Cerinama 7 nastavljena su i u 2002. godini, kada su provedena i iskopavanja srednjovjekovnih lokaliteta oko Torčeca: Ledine, Cirkvišće i Gradić (T. Sekelj Ivančan). Istraživanje Ledina i Gradića nastavljeno je i 2003. godine. Rezultati istraživanja većim su dijelom objavljeni u obliku izvješća, preliminarnih priopćenja i predavanja ili stručnih i znanstvenih radova. Kraće priopćenje o arheološkim istraživanjima višeslojnog lokaliteta Vratnec 2 dao je Zorko Marković u članku Početna istraživanja pretpovijesnog i srednjovjekovnog nalazišta Vratnec 2 kraj Koprivnice (Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva, god. 30, br. 1, Zagreb 1998., 51.-54.). Opširniji prikaz prvih istraživanja bakrenodobnih slojeva na tom nalazištu dao je isti autor (Početna arheološka istraživanja nalazišta Vratnec 2 kraj Koprivnice (pretpovijesni slojevi), Podravski zbornik 24-25/1998.-1999., Koprivnica 1999., 179.-184.), a ranosrednjovjekovne nalaze u istom zborniku objavila je T. Sekelj Ivančan (Ranosrednjovjekovni arheološki nalazi na lokalitetu Vratnec 2 kraj Koprivnice, str. 185.-197.). O pokusnom iskopavanju srednjovjekovnog i novovjekovnog materijala u prostoru starog zatvora unutar zgrade koprivničkog muzeja izvijestio je Z. Marković u tekstu Novi srednjovjekovni nalazi s područja koprivničke utvrde (Muzejski vjesnik 21-22/ 1998./99., Varaždin 1999.).

Igor Kulenović je u radu Arheološka istraživanja na lokalitetu Oružana u Koprivnici, Archaeological Excavations at Oružana Site, Koprivnica (Podravina, Časopis za multidisciplinarna istraživanja, br. 2, Koprivnica 2002., 153.-164.) prikazao najnovije rezultate

arheoloških istraživanja zgrade Oružane, smještene na rubu jugoistočnog dijela koprivničke tvrđave. Oružana je služila kao ulaz u grad, a dio je šireg kompleksa koji se sastoji od bastiona, obrambenog jarka, bedema i dva revelina. Gradnja koprivničke utvrde počela je sredinom 16. stoljeća, a u godinama koje slijede došlo je do mnogih preinaka, pregradnja i dogradnja. Tijekom iskopavanja otkrivena su u unutrašnjosti zgrade dva zida i kanal za odvod otpadne vode iz utvrde koji je izašao iz upotrebe sredinom 18. stoljeća. U sondi s vanjske, južne strane Oružane otkrivene su drvene supstrukcije od vertikalnih hrastovih pilota i horizontalna rešetkasta konstrukcija od hrastovine koji su služili za učvršćivanje zemljanih struktura te drveni trupci koji su služili kao nosači mosne konstrukcije. Sama zgrada oružane sagrađena je na mjestu starijeg obrambenog jarka. I tu se pokazalo kako arheologija uspješno upotpunjava znanja o lokalitetima o kojima čak postoje pisani i ilustrativni povijesni izvori te kako se pomoću arheoloških metoda na takvim lokalitetima dolazi i do potpuno novih, vrijednih saznanja.

Preliminarne rezultate istraživanja srednjovjekovnih lokaliteta istraživanih 2002. objavile su T. Sekelj Ivančan i T. Tkalčec (Istraživanje srednjovjekovnog gradišta Torčec - Gradić 2002., Obavijesti HAD-a, god. 35, br. 1, Zagreb 2003., 143.-145.; Ranosrednjovjekovno nalazište Torčec - Ledine 2002., Obavijesti HAD-a, god. 35, br. 1, Zagreb 2003., 127.-132.; Probna arheološka istraživanja u okolini Torčeca, Podravski zbornik, Koprivnica 2002., 308.-315.). Sondažno arheološko istraživanje gradišta Gradić ili Turski brijeg rezultiralo je potvrdom postojanja još jednog unutrašnjeg zemljanog bedema i jarka na zapadnoj strani lokaliteta koji su danas iznivelirani s centralnim uzvišenjem i neprepoznatljivi u konfiguraciji terena. Unutar novootkrivenog bedema pronađeni su pri samoj zdravici ostaci trupaca koji su C14 metodom datirani u drugu polovinu 12. i 13. stoljeće. U istraživanjima 2003. polučena su izvanredna saznanja o graditeljskim i obrambenim elementima gradišta, a objava rezultata će uslijediti. Ledine su za hrvatsku arheologiju osobito značajne već samo po činjenici što je to prvi arheološki lokalitet naseobinskog karaktera iz ranog srednjeg vijeka na kojem se sustavno odvijaju arheološka istraživanja. Otkriveni su ostaci nastambi u kojima su pronađeni ulomci keramičkih posuda, željeznih predmeta te životinjskih kostiju koji pružaju uvid u način života čovjeka u 10. i 11. stoljeću, razdoblju koje je hrvatskoj povijesti i arheologiji još puno nepoznanica. Istraživanja lokaliteta Cirkvišće kraj Torčeca potaknuta su pretpostavkama o ubicaciji crkve Sv. Stjepana Kralja, kao i jednim slučajnim arheološkim nalazom. To je nalaz lubanje psa pronađene u srednjovjekovnoj posudi, a koji predstavlja jedinstven nalaz u cijeloj Hrvatskoj (T. Sekelj Ivančan i Z. Marković, Novi slučajni nalaz s lokaliteta Torčec - Cirkvišće kraj Koprivnice, Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva, god. 31, br. 3, Zagreb 1999., 109.-111.; T. Sekelj Ivančan, S. Kužir, M. Bauer, Z. Marković, Slučajni nalaz lubanje *Canis familiaris* položene u srednjovjekovnu keramičku posudu s lokaliteta Torčec - Cirkvišće, Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu, vol. 15.-16./1998./99., Zagreb 1999., 61.-79.). Nalaz su pronašli stalni suradnici Muzeja grada Koprivnice Ivan i Zlatko Zvijerac, obilazeći teren nakon proljetnog oranja 1999. godine. Analiza lubanje psa provedena je na Veterinarskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Lubanja je u lonac pohranjena oko sredine 13. stoljeća, vjerojatno u ritualne svrhe i povezuje se s prisutnošću Mongola. Sličan nalaz poznat je u Fanciski kraj Debrecena u Mađarskoj. Bitna zajednička značajka oba lokaliteta je to što je poganski ritual obavljen na položajima kršćanskog ozračja. Na položaju Cirkvišće obavljena su 2002. godine probna arheološka iskopavanja i otkriveno je kasnosrednjovjekovno i novovjekovno groblje te elementi koji dodatno argumentiraju tezu o postojanju crkve Svetog Stjepana Kralja (*ecclesia sancti Stephanus regis circa Drauam*), poznate iz popisa župa iz 1334. upravo na tome položaju (T. Sekelj Ivančan i T. Tkalčec, Istraživanje nalazišta Torčec - Cirkvišće, Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva, god. 34, br. 3, Zagreb 2002., 142.-145.). Rezultati tog istraživanja

prezentirani su u proljeće 2003. izložbom u Muzeju grada Koprivnice. Tada su predstavljeni i rezultati istraživanja prapovijesnog naselja na lokalitetu Cerine 7 (13. st. pr. Kr.) koje je 2002. vodio Igor Kulenović iz Muzeja grada Koprivnice. Opširniji prikaz rezultata istraživanja i obradu nalaza iz srednjovjekovnog i novovjekovnog groblja na položaju Cirkvišće autorice su dale u ovome broju Podravine, gdje su objavljeni i članci o antropološkoj analizi individua (Mario Šlaus, Mario Novak i Siniša Krznar) i postupcima konzerviranja metalnih i staklenih nalaza iz lokaliteta (Damir Doračić).

U članku Osvrt na nekoliko novopronađenih nalazišta iz koprivničke Podravine (Muzejski vjesnik 18-19/1996., god. 18, Bjelovar 1996.) Z. Marković je obradio keramičke nalaze rane kulture polja sa žarama (kasno brončano doba) i mlađeg željeznog doba s lokaliteta Cerine 7 koje su, uz nalaze oštećenih jamskih objekata u drenažnom kanalu, pronašli braća Ivan i Zlatko Zvijerac pri obilasku terena. Također je objavio i neke površinske nalaze s lokaliteta Peteranec - Vratnec 1 i 2, Torčec - Selsko trnje (mlađe željezno doba do rano brončano doba - licenskokeramička kultura) te nalaze s lokaliteta Kozarice - Hlebine koje je prikupio M. Alečković, a koji se datiraju od srednjeg vijeka, preko mlađeg željeznog i kasnog brončanog doba do u eneolitik (lasinjska kultura).

Brojni su slučajni nalazi iz tog dijela Podravine ostali sačuvani zahvaljujući zanimanju i pažnji lokalnih suradnika Muzeja grada Koprivnice. Upravo takvi pojedini nalazi ponekad pružaju nove spoznaje o naseljavanju podravskog prostora u prošlosti. Tako je Z. Marković u tekstu Tri zanimljiva pretpovijesna predmeta iz Podravine (Muzejski vjesnik 20/1997., 8.-10.) izvijestio o nalazu dijela brončanog bodeža ili kratkog mača iz šljunčare kod Gabajeve grede te o nalazima ulomaka kasnolatenskih zdjela iz Delova - Greda 1. Bodež pripada kasnobrončanodobnom razdoblju, a zdjele mlađem željeznom dobu. Upravo ti ulomci zdjela, po načinu ukrašavanja karakterističnom za Skordiske, nosioce keltsko-latenske kulture na istočnom dijelu sjeverne Hrvatske, ukazuju na dodirne točke, odnosno na njihovu prisutnost ili vjerojatnije utjecaje na prostor koji je bio naseljen Tauriscima.

Još se jedanput prije provedenih istraživanja na lokalitetu Vratnec 2 Z. Marković dotaknuo pitanja datacije i vrste tog lokaliteta prema površinskim nalazima (Z. Marković, Osvrt na neke pretpovijesne i srednjovjekovne nalaze u Podravini, Podravski zbornik 23, Koprivnica 1997., 33.-52.). U tom radu dao je i sumarni pregled o nalazištu Vratnec 1, oko 2 km JZ od Torčeca (rano brončano doba i mlađe željezno doba), pri čemu se usredotočio na licenskokeramički materijal s kraja ranog brončanog doba. Autor se osvrnuo i na lokalitet Dožine (Dužine) u Torčecu, nedaleko od gradišta Gradić, gdje je obavljeno manje pokusno zaštitno istraživanje 1993. godine. Tom je prigodom otkrivena kasnosrednjovjekovna otpadna jama s nalazima keramike i fino ukrašenih pećnjaka s kaljevih peći. Marković je jamu datirao u 14. ili u 15. stoljeće. Četvrto i najopsežnije poglavlje rada odnosi se na poneke dotad neobjavljene kamene i keramičke nalaze s Kamengrada. Na toj su utvrdi obavljena arheološka istraživanja 1982. i 1984. (1983. i na pripadajućem groblju oko crkve Sv. Emerika podno utvrde) pod vodstvom dr. Željka Deme iz Arheološkog muzeja u Zagrebu i uz asistenciju autora članka.

U monografiji Povijest Torčeca (ur. Boris Januška et al., BIBLIOTHEKA HISTORIA CROATICA, Knjiga 21., Torčec 2000.) tiskanoj u nakladništvu Društva za povjesnice i starine Torčec i sunakladništvu Nakladne kuće "Dr. Feletar", Koprivnica, u povodu 2000. obljetnice kršćanstva i 1000. obljetnice Svetog Stjepana Kralja, titulara crkve u Torčecu, posvećeno je nekoliko radova s područja arheologije i paleontologije torčanskoga kraja. Ivan Zvijerac dao je pregled paleontološkog materijala koji se sustavno prikuplja iz šljunčara Šoderica, Jegeniš i Gabajeva greda i manjim dijelom iz korita rijeke Drave (I. Zvijerac, Faunističke zajednice starijeg i srednjeg kamenog doba koprivničke Podravine, 39.-43.). Kako u koprivničkoj

Podravini dosad nisu poznati ostaci materijalne kulture ljudi koji su živjeli u tome kraju u paleolitiku i mezolitiku, nalazi životinjskih kostiju iz tog razdoblja dobivaju poseban značaj jer približavaju sliku o životu najstarijih faunističkih zajednica u vrijeme kada je već i čovjek djelovao na tome prostoru, a o čemu će u budućnosti zasigurno i arheologija pružiti konkretne dokaze. Isti je autor u koautorstvu s dr. Zorkom Markovićem u knjizi iznio pregled arheoloških lokaliteta torčanskoga kraja i stanje istraženosti (Z. Marković i I. Zvijerac, Arheološko-povijesni slijed naseljavanja Torčeca i okolice, 44.-59.). Autori daju sažet, vrlo jasan opis načina života u prapovijesnim razdobljima, kao što daju i osnovne povijesne značajke doba antike, ranog, razvijenog i kasnog srednjeg vijeka, a sve je potkrijepljeno konkretnim nalazima sa šireg područja Torčeca. Za taj prostor arheolozi će reći "nema čega nema", a tako mnogo arheoloških lokaliteta poznato je i zahvaljujući radu braće Ivana i Zlatka Zvijerca koji sve slobodno vrijeme posvećuju intenzivnom obilasku terena te njihovoj odličnoj suradnji s arheolozima.

Treći rad u knjizi posvećen arheologiji je rad Borisa Januške o srednjovjekovnom gradištu kraj Torčeca (B. Januška, Gradište kod Torčeca, 60.-65.). Januška je iznio rezultate istraživanja provedenih na lokalitetu od 1973. do 1978., kada je obavljeno geodetsko snimanje i kartiranje terena, sondiranje terena tzv. holandskim svrdlom promjera 10 cm s ciljem uzimanja uzoraka i očitovanja horizonata. Obavljena je analiza uzorka drveta metodom radioaktivnog ugljika C14 na Institutu "Ruđer Bošković" u Zagrebu iz sonde veličine 1x1,5 m iskopane 1974. i dobivena je starost od 625. godina. Odnosno, prema toj analizi drvo unutar nasipa bilo je ugrađivano oko 1325. godine, što, kako je naglasio autor, ne govori i o godini podizanja te po postanku vjerojatno još starije zemljane utvrde.

Ranosrednjovjekovni nalazi s podravskog prostora zaintrigirali su dr. Tajanu Sekelj Ivančan iz Instituta za arheologiju koja je objavila rad Slučajni nalaz ognjišta na lokalitetu Borovljani - Srednje brdo kraj Koprivnice i slični srednjovjekovni nalazi evidentirani na području sjeverne Hrvatske (Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu, vol. 17, Zagreb 2000., 67.-88.). Uz obradu nalaza ranosrednjovjekovnog ognjišta i keramičkih lonaca iz 8. do 10. stoljeća iz Borovljana, pronađenih pri kopanju podruma, autorica je dala pregled ostalih arheolozima poznatih lokaliteta sjeverne Hrvatske na kojima su evidentirani nalazi ognjišta. Kako se na našem području vrlo malo zna o organizaciji ranosrednjovjekovnih naselja i rijetka su arheološka istraživanja takvih lokaliteta, već se u kratkom pregledu lokaliteta sjeverne Hrvatske uočava kako je na području Podravine poznat relativno velik broj takvih nalaza. Iz razdoblja ranog srednjeg vijeka od 10. do 13. stoljeća slični su nalazi poznati iz arheoloških istraživanja ili rekognosciranja na položajima Peteranec - Vratnec 2, Đelekovec - Ščapovo, Koprivnica - Grede I, Cerine 3 i Cerine 6 - Klisa. Na lokalitet Borovljani - Srednje brdo osvrnula se ista arheologinja i u radu Nove spoznaje o arheološkoj prošlosti koprivničke Podravine (Podravski zbornik 26-27/2000. - 2002., Koprivnica 2001., 243.-252.) gdje je autorica uzela u razmatranje i nalaze s lokaliteta Torčec - Cirkvišće i Peteranec - Vratnec 2.

Nalaz brončanodobne ostave iz Pustakovca kraj Koprivničkog Ivanca izazvao je zanimanje arheologinje Dunje Glogović te ju je potaknuo na promatranje i statističko sagledavanje 17 brončanodobnih ostava iz sjeverozapadne Hrvatske s obzirom na nalaz pustakovačke ostave (Novoobjavljena ostava Pustakovec i ostale prapovijesne ostave iz sjeverozapadne Hrvatske, Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu, vol. 17, Zagreb 2000., 103.-111.). Ostava pripada drugoj fazi kulture polja sa žarama, a sastoji se od šest čitavih srpova, jednog kelta i sjekire sa zaliscima, zatim torkvesa, narukvica i drugog sitnog nakita, ulomka britve, pojasnih limova te nekoliko komada sirova metala. Zanimljivo je da su ti vrijedni prapovijesni brončani predmeti kupljeni za Museum für Vor- und Frühgeschichte u Berlinu i 1997. godine osvanuli u vitrinama berlinskog muzeja!

Ista je arheologinja u koautorstvu sa Slobodanom Mikom obradila kasnobrončanodobne nalaze pronađene pri vađenju šljunka u umjetnom jezeru Šoderici - bojni nož pronađen 2000. i koplje pronađeno 1996./97. te bodež pronađen prije 1970. godine na Grabama, umjetnom jezeru u Torčecu (D. Glogović i S. Miko, Nekoliko brončanodobnih nalaza iz okolice Torčeca pokraj Koprivnice i njihova spektrometrijska analiza, Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu, vol. 18, Zagreb 2001., 21.-31.). Na predmetima je obavljena i atomsko-emisijska spektrometrijska analiza, a rezultati su uspoređeni sa sličnim analizama brončanodobnih predmeta iz Slovenije. Multidisciplinarnim pristupom taj rad ujedno predstavlja doprinos stvaranju baze podataka o tehnologiji izrade brončanodobnih metalnih nalaza.

Još je jedan slučajni nalaz privukao veliku pozornost arheologa (Igor Kulenović i Miona Muštra, Novi nalaz kruništa s lavljim parom s lokaliteta Gabajeva greda kod Koprivnice, *Opuscula Archaeologica* 26, Zagreb 2002., 143.-152.; isti, Krunište s lavljim parom iz šljunčare Gabajeva greda kod Koprivnice, *Podravski zbornik* 28/2002., Koprivnica 2002., 316.-324.). Nalaz potječe iz 2001. iz iskopa na šljunčari Gabajeva greda (oko 30 km sjeveroistočno od Koprivnice) u danas isušenom koritu rijeke Drave kojim se još u razdoblju antike odvijala plovidba. Bager je, vadeći šljunak, na dubini od 20 metara zahvatio monumentalno krunište s lavljim parom izrađeno iz krupnozrnatog bijelog mramora. Krunište je dio gornjeg završetka nadgrobne stele, a zbog nedostatka tragova utora kojima bi se krunište pričvrstilo na samu stelu, kao i zbog nedostatka završne fine obrade pojedinih elemenata kruništa, autori su zaključili kako je riječ o nedovršenom spomeniku koji je na neki način izgubljen pri prijevozu, odnosno plovidbi. Autori su se u svome radu osvrnuli i na ikonografska svojstva spomenika te općenito na problematiku antičke kamenorezačke proizvodnje. Na osnovi tog i analognih nalaza argumentirano su predložili tezu o antičkom Poetoviju kao centru iz kojeg su se kruništa distribuirala u istočno-panonska središta Mursu i Sirmij. Ikonografski prikaz ženskog lika između dva lava na kruništu interpretiran je kao Kibela ili Meduza, a spomenik je datiran u razdoblje od 1. do 3. stoljeća.

Općenito na arheološke nalaze iz raznih razdoblja koji su pronađeni u šljunčarama Gabajeva greda, Jagnjeđe (Jegeniš), Šoderica i Vidak osvrnuo se Z. Marković u članku Arheološki nalazi iz šljunčara otkrivaju najstariju povijest Podravine (Hrvatske vode, 9(2001)36, Zagreb 2001., 145.-150.). Još je jedan zanimljiv rad iz područja srednjovjekovne arheologije Z. Marković objavio u časopisu Hrvatske vode, naglašavajući ulogu vode u odabiru mjesta za gradnju utvrda (Z. Marković, Burna prošlost srednjovjekovnih utvrda uz pritoke rijeke Drave, Hrvatske vode, 10(2002)41, Zagreb 2002., 419.-430.).

Rezultate učestalih arheoloških rekognosciranja i reambulacija lokaliteta na prostoru koprivničke i đurđevačke Podravine objavili su stručnjaci najčešće u glasilu Hrvatskog arheološkog društva. Tako su u članku Nekoliko srednjovjekovnih položaja u okolici Torčeca - Koprivničko-križevačka županija (Obavijesti HAD-a, god. 29, br. 2, Zagreb 1997., 65.- 69.) T. Sekelj Ivančan i I. Zvijerac objavili četiri nova srednjovjekovna lokaliteta koji su evidentirani nakon zaključivanja drugog izdanja Registra arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske. Upravo zahvaljujući sustavnom arheološkom rekognosciranju braće Ivana i Zlatka Zvijerca iz Torčeca, otkriveni su brojni novi arheološki lokaliteti, kao što su i brojni nalazi, koji bi bez njihova nadzora bili uništeni raznim poljodjelskim ili industrijskim radovima, ostali sačuvani. Izbor iz zbirke Zvijerac prezentiran je tijekom ljeta 1995. u izložbenoj prostoriji Podravke i popraćen je manjim katalogom. Dio arheološkog materijala može se, uz etnološku i kulturno-povijesnu zbirku, razgledati u Zavičajnoj zbirci Društva za povjesnicu i starine Torčec.

T. Sekelj Ivančan objavila je tekst Obilazak srednjovjekovnih položaja u okolici Podravske Sesveta - Koprivničko-križevačka županija (Obavijesti HAD-a, god. 30, br. 3, Zagreb 1998.,

108.-111.). Na srednjovjekovne nalaze i lokalitete ukazao je autorici suradnik Muzeja grada Koprivnice iz Podravske Sesveta, g. Josip Cugovčan s kojim arheolozi i dalje ostvaruju uspješnu suradnju.

Rezultat još jedne uspješne suradnje arheologa s g. Ivanom Zvijercem iz Torčeca je rad T. Sekelj Ivančan i I. Kulenovića Obilazak nekih položaja u okolici Imbriovca, Đelekovca i Torčeca - Koprivničko-križevačka županija (Obavijesti HAD-a, god. 33, br. 1, Zagreb 2001., 55.-58.) u kojem su prikazani novi arheološki lokaliteti na kojima je pronađena uglavnom srednjovjekovna keramika, a na ponekima su pronađeni i ulomci antičke i prapovijesne keramike.

Još je jedan zaljubljenik u arheologiju i dobar poznavatelj povijesti pomogao arheolozima oko registriranja novih arheoloških lokaliteta. To je g. Ranko Pavleša iz Starigrada kraj Koprivnice koji je prikupio brojne površinske nalaze i koji je arheologinju T. Sekelj Ivančan odveo na te položaje. Za objavu su izdvojeni novi srednjovjekovni lokaliteti, a o nekoliko već otprije poznatih arheoloških lokaliteta iznesene su nove spoznaje (T. Sekelj Ivančan, Površinski nalazi srednjovjekovne keramike iz okolice Starigrada i Koprivnice, Obavijesti HAD-a, god. 35, br. 1, Zagreb 2003., 121.-126.).

Više su puta g. Milan Laklija iz Ferdinandovca i, već prije spomenuti, g. Josip Cugovčan vodili T. Sekelj Ivančan i T. Tkalčec na arheološke lokalitete koje su otkrili u svojim obilascima. Obavljena je i reambulacija nekoliko otprije poznatih lokaliteta u okolici Podravske Sesveta i Otrovanca, a objavljena su tri nova srednjovjekovna lokaliteta te dva na kojima se život odvijao u prapovijesti i srednjem vijeku (T. Sekelj Ivančan i T. Tkalčec, Terenski pregled nekih srednjovjekovnih položaja u okolici Ferdinandovca, Obavijesti HAD-a, god. 35, br. 1, Zagreb 2003., 138.-142.).

Kraćim tekstom je predstavljen i novi značajan nalaz ranosrednjovjekovnoga koplja (T. Sekelj Ivančan, Novi metalni nalaz iz šoderice Jegeniš sjeveroistočno od Koprivnice, Obavijesti HAD-a, god. 35, br. 2, Zagreb 2003., 81.-82.). Koplje je pronađeno 2002. pri eksploataciji šljunka na Bilokalnikovoj šljunčari i predstavlja novi doprinos upotpunjavanju slike o naseljenosti tog područja u ranom srednjem vijeku.

Treba još naglasiti kako su arheološki radovi objavljivani i za širu javnost u listovima Glas Podravine i Prigorja, Podravski list te u glasilu Povijesnog društva Koprivnice - Scientia Podraviana i drugdje. Arheologija je predstavljena i stručno-popularnim tekstovima obogaćenim ilustrativnim materijalom kao primjerice u katalogu izložbe u povodu Međunarodnog dana muzeja 18. svibnja 2001. (I. Kulenović, Keramički proizvodi kroz najstariju povijest, u: Keramika, Koprivnica: Muzej Grada Koprivnica, Galerija Koprivnica, 2001.).

Za pohvalu je i stranica na Internetu (Podravina, Team Komarnica i Povijesno društvo Koprivnica; stranicu uređuje M. Alečković) na kojoj se mogu naći gotovo svi u novije vrijeme objavljeni radovi s područja arheologije, a koji se odnose na ovaj dio Podravine. Stranica obiluje i člancima iz područja paleontologije, povijesti i etnologije te brojnim korisnim informacijama (www.geocities.com/hlebine/).

Na kraju, prikaz ćemo završiti člancima još jednog suradnika arheologa, g. Miralema Alečkovića iz Hlebina, upravo zato što se autor dotaknuo nekih tema kojima bismo i mi posvetili završne retke ovog prikaza (Noviji arheološki nalazi iz hlebinskog dijela Podravine, Podravski zbornik 22, Koprivnica 1996., 279.-286; Noviji arheološki nalazi u Hlebinama i užoj okolici, Hlebinski almanah 2, god. 1996, Koprivnica 1996., 13.-18.; Noviji arheološki nalazi u Hlebinama i okolici, Scientia Podraviana, 12, Koprivnica 1996., 8-9). M. Alečković je dao pregled arheoloških lokaliteta na osnovi sustavnih obilazaka i pregleda terena te prikupljanja površinskih nalaza koji obuhvaćaju razdoblje od kasnog neolitika ili početka eneolitika pa sve do kasnog srednjeg vijeka. Alečković je naglasio odsutnost edukacije o potrebi prikupljanja

pokretne arheološke i etnološke građe te obavještavanju nadležnih muzeja o takvim nalazima. Uistinu, ako se sjetimo kako je još u 19. stoljeću Ivan Kukuljević Sakcinski, kao arhivar i državni konzervator pomoću mreže svojih suradnika i pomoću tzv. anketa pridonio očuvanju kulturne baštine i formirao bazu podataka o kulturno-povijesnim znamenitostima, tada nam se čini da danas taj sakupljački zanos, koji je konačno stvorio i temelje znanstvenim istraživanjima, struka nije dovoljno iskoristila i usmjerila. Naime, Kukuljević je kao povjerenik za kulturu austrijske carevine upotunio službene Statističko-topografske tabele i upitnike još dodatnim pitanjima o znamenitostima nekog kraja, spomenicima i nalazima te uputio takvu anketu svojim povjerenicima - učiteljima, zatim parosima i župnicima po eparhijama i dijecezama, nastojeći potaknuti i educirati crkvenu i intelektualnu elitu o očuvanju baštine. Na taj su se način uspjeli prikupiti brojni korisni podaci i o arheološkim spomenicima i nalazima, a potaknulo se i široko stanovništvo da o svojim pronalascima obavijeste primjerice seoskog učitelja, župnika itd. (na usmenim podacima i obrazloženju tzv. Kukuljeviće ankete zahvaljujem Jeleni Borošak-Marijanović iz Hrvatskog povijesnog muzeja u Zagrebu). Postavlja se pitanje zašto danas ne postoji neka slična akcija na razini države ili barem područnih muzeja. Ne bi li se trebala intenzivirati suradnja arheologa i tzv. arheologa amatera i zaljubljenika u starine, a ne dopuštati da arheološki lokaliteti i nalazi ostaju zavijeni velom tajni. Ne bi li se poljoprivrednike koji, obrađujući zemlju, često naiđu na neko "črepinje" koje preoru, bace i unište trebalo educirati o značaju takvih nalaza? Arheologiju svakako treba popularizirati na kulturni i profesionalan način jer ona ne postoji zbog uskog kruga stručnjaka, nego zbog općeg dobra. Podravski prostor ima jedinstvenu priliku da takvo što i ostvari. Arheološka istraživanja imaju jednu "manu", toliko prepoznatljivu u današnje vrijeme: ona podrazumijevaju određena financijska ulaganja u iskopavanje, obradu i zaštitu nalaza. Međutim, ona podrazumijevaju i stalno zalaganje, entuzijazam i interes koji u koprivničko-đurđevačkoj Podravini ne nedostaje, samo ga treba usmjeriti. Već uspješna suradnja s, na tom prostoru, brojnim lokalnim suradnicima mogla bi se još više intenzivirati, što bi moglo rezultirati brojnim prezentacijama kulturnog naslijeđa, i to u raznim oblicima. Iskopavanje je samo jedna od arheoloških metoda i ne treba zanemariti ostale. Dakle, čini se da stručnjacima predstoji zadatak da stvore kulturnu klimu u kojoj će se šire prepoznati važnost arheologije. Time bi se vjerojatno otvorio i put za ulaganje većih sredstava u očuvanje kulturne baštine i u dobivanje novih spoznaja o našem kulturnom naslijeđu.

I možda da zaključimo prikaz arheologije na području koprivničko-đurđevačke Podravine riječima kustosa Muzeja grada Koprivnice da dok je "arheološka znanost okrenuta isključivo prošlosti, istraživanje i prezentacija onoga što smo naslijedili usmjereno je prema budućnosti" (cit. str. 19. - I. Kulenović, Arheologija, u: Muzej grada Koprivnice 1951.-2001., vodič kroz zbirke, Koprivnica 2001., 12.-20).

Tatjana Tkalčec